

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра філософії та релігієзнавства

Кваліфікаційна робота

(освітній ступінь – «магістр»)

на тему: **«Філософський аналіз “логотерапії” Віктора Франкла»**

Виконала: студентка 2-го року навчання,
спеціальності 033 Філософія
Рубан Анастасія Євгенівна

Керівник: Козловський Віктор Петрович,
кандидат філософських наук, доцент

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»
Секретар ЕК _____
«_____» _____ 2021 р.

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	С. 3–8
РОЗДІЛ I. Поняття «логотерапії» та його історичні витоки.	С. 9–37
1.1 Історичні передумови виникнення поняття «логотерапія».....	С. 9–21
1.2 Теоретико-методологічні аспекти «логотерапії».....	С. 21–37
РОЗДІЛ II. Філософські засади «логотерапії».	С. 38–61
2.1. «Логотерапія» у світлі філософії.....	С. 38–49
2.2. Аналіз поняття «сенсу» в працях Віктора Франкла.....	С. 50–61
ВИСНОВКИ.....	С. 62–64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	С. 65–72

ВСТУП

Актуальність теми дослідження

Постать засновника логотерапії Віктора Франкла є достатньо помітною у наукових колах XX-го століття. Він співпрацював з такими відомими психотерапевтами як Зігмунд Фрейд та Альфред Адлер, товаришував з Мартіном Гайдеггером та вижив після перебування у концентраційних таборах. Його найвідоміша праця «Man's Search for Meaning» у 1991-му році здобула звання «однієї з десяти найвпливовіших книг в Америці», Карл Ясперс назвав її «однією з великих книг людства», а Гордон Олпорт назвав її «переконливим вступом до найвизначнішого психологічного руху сучасності» (Klingberg, 2020, p. 333).

Поняття «логотерапія» В. Франкла активно досліджується різними науками, проте психотерапевтичне дослідження логотерапевтичної теорії кількісно та якісно перевищує напрацювання філософського дослідження даної теми. По-перше, категорія «сенсу», яка займає центральне місце в логотерапевтичній теорії, є однією з найголовніших в рамках філософської науки. Відповідно до цього, філософський аналіз «логотерапії» має збагатити базу теоретичних напрацювань в межах вище зазначеної категорії. По-друге, необхідним є визначення місця логотерапії серед інших філософських шкіл та теорій задля подальшого її дослідження саме в філософському, а не психотерапевтичному ключі.

Стан наукової розробки теми

Логотерапія, будучи комплексним поняттям, а саме таким, що виходить за межі методу чи підходу психотерапії (Frankl, 2014, p. 107) активно досліджується з другої половини XX-го століття. Так, лише деякі сучасні українські дослідники аналізують саме філософські аспекти логотерапії, досліджуючи логотерапевтичну категорію сенсу (див. Чаплак & Чуйко, 2017; Касьяненко, 2020; Яроченко, 2019; Яковенко, 2011; Рошин, 2010), філософський аспект духовності (див. Платонов, 2005) та екзистенціальні виміри логотерапії (див. Запорожченко, 2020). Більшість українських досліджень, що стосуються логотерапії зачіпають саме психологічний (див. Кравченко, 2018; Підгорна,

2014) та історичний (див. Москаль, 2005; Савицька, 2015) аспекти поняття. Тоді як є дослідження, які аналізують одразу усі вищезазначені аспекти (див. Цимбал, 2018; Сепетий, 2012; Сафонік, 2013).

В зарубіжній літературі логотерапія постає предметом біографічних (див. Boeree, 2006; див. Klingberg, 2001), психотерапевтичних (див. Shantall, 2020; Weisskopf-Joelson, 1958; Colledge, 2002; Holmes, 2014; Längle, 2014; Leontiev, 2016; Bronk, 2016), теологічних (див. Crumbaugh, 1979; Johnson, 1968; Fabry, 1975) та філософських (див. Kakkori, 2016) досліджень.

Так, Тімоті Пайтелл відтворює історичні та біографічні події, які супроводжували виникнення поняття логотерапії (див. Pytell, 2020), Девід Гуттман, окрім виведення логотерапевтичних принципів та відтворення теоретико-методологічної бази, надає огляд, в якому встановлює зв'язок логотерапії як філософської теорії з ідеями таких мислителів як Фрідріх Ніцше, Альбер Камю, Йоган Вольфганг фон Гете, Арутр Шопенгауер, Мартин Бубер та Макс Шелер (див. Guttman, 2008), а дослідники Наталі Кадена та Густаво Кастаньон ілюструють імплементацію Шелерових феноменологічних концептів в логотерапію (див. Cadena & Castañon, 2020), а Шуламїт Крейтлер та Лео Абрамі розкривають Франклове поняття сенсу (див. Kreidler, 2016; Abrami, 2016).

Попри те, що логотерапія досліджується сучасними філософськими науками, її позиція, особливо на українських теренах, залишається ближчою до психотерапії. Тож у цій у роботі ми маємо намір дослідити докладніше саме філософські аспекти логотерапії.

Об'єктом дослідження є «логотерапія» Віктора Франкла.

Предметом дослідження є філософсько-антропологічні конотації логотерапії.

Мета полягає в розкритті філософського змісту та значення поняття «логотерапія» Віктора Франкла.

Для досягнення поставленої мети дослідження необхідно виконати наступні **завдання**:

1. З'ясувати історичні передумови виникнення поняття «логотерапія».
2. Охарактеризувати теоретико-методологічні аспекти «логотерапії».
3. Встановити місце «логотерапії» у філософських дослідженнях людини, її психіки.
4. Визначити філософські особливості поняття «сенсу» в працях Віктора Франкла.

Структура роботи зумовлена метою і зазначеними вище завданнями. Робота містить вступ, два розділи, висновки та список використаних джерел.

У першому розділі роботи з'ясовуються історичні передумови виникнення поняття «логотерапія» (підрозділ 1.1) та подається характеристика теоретико-методологічних аспектів даного поняття (підрозділ 1.2).

У другому розділі встановлюється місце «логотерапії» В. Франкла в філософській науці (підрозділ 2.1) та визначаються філософські особливості поняття «сенсу» в працях мислителя (підрозділ 2.2).

Теоретико-методологічні засади дослідження

Дослідницька стратегія ґрунтується на дотриманні принципів послідовності, критичності та академічної доброчесності. Основними підходами в даному дослідженні є компаративний, аналітичний та історичний. Таким чином, завдяки застосуванню історичного підходу було виконане перше дослідницьке завдання, а саме встановлено історико-біографічні передумови виникнення логотерапії. Аналітичний та компаративний підходи дали змогу вдатися до інтерпретації позицій В. Франкла та їх кореляції з позиціями тих філософів, які розглядаються в нашому дослідженні.

Джерельна база дослідження представлена першоджерелами та дослідницькою літературою. Таким чином, в рамках з'ясування історичних передумов логотерапії, було залучено листи В. Франкла, що ілюструють реалії перебування в концентраційних таборах (Frankl, 1945) та ранні праці В. Франкла, зокрема статті «Zur mimischen Bejahung und Verneinung» (Frankl, 1924) та «Freude, Schöner Götterfunken» (Frankl, 2005). Встановлення теоретико-методологічних аспектів логотерапії спиралося на працю «Doctor and The Soul»

(Frankl, 1980), в якій вперше було викладено основи логотерапевтичної теорії. Для встановлення місця логотерапії серед інших філософських концепцій були залучені праці К. Ясперса «Філософська віра» (Ясперс, 1991) та М. Шелера «Formalism in Ethics and Non-Formal Ethics of Value» (Scheler, 1973).

Аналіз поняття «сенсу» в працях В. Франкла основною мірою спирався на оригінальну працю мислителя (Frankl, 2014).

Апробація результатів дослідження.

Апробацію результатів дослідження здійснено у доповіді «Historical background of the “logotherapy”» на Міжнародній Науковій Конференції «Дні науки філософського факультету» Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка (Interenational Scientific Conference), що відбулася 21-22-го квітня 2021-го року. Тези доповіді опубліковано в збірнику матеріалів конференції (Ruban, 2021).

Результати дослідження підсумовано **в положеннях, що виносяться на захист:**

1. Історичними передумовами виникнення логотерапії слугують інтелектуальні, філософські та особистісні аспекти з життя В. Франкла. Інтелектуальними передумовами постають екзистенціальні настрої ХХ-го століття, особистісні інтелектуальні спрямування В. Франкла та його взаємодія з ключовими фігурами тогочасної психотерапії. Під філософськими передумовами передбачається наявність впливу на логотерапію філософських поглядів М. Шелера та представників екзистенціального філософського напрямку. Особистісною передумовою виникнення поняття є досвід перебування В. Франкла в концентраційних таборах, що дало мислителю змогу впевнитися в деструктивній природі нігілізму та на практиці підтвердити свої теоретичні напрацювання.
2. Теоретико-методологічні аспекти «логотерапії» базуються на протистоянні нігілізму, редуccionізму та психологізму. Центром теорії є ствердження щодо прагнення людини до особистісного та всесвітнього сенсу, що зумовлює антропологічний аспект теорії, яка розглядає людину

як трьох-вимірну, цілісну та унікальну істоту, яка наділена свідомістю, відповідальністю та набором особистісних цінностей, що мають бути втілені задля наближення до відкриття сенсу власного життя. Методи логотерапії сприяють розкриттю людиною власних сенсів та їх актуалізації, завдяки усвідомленню та втіленню унікальних особистісних цінностей, що, в результаті, веде до наповненого та щасливого життя. Логотерапія може бути застосована до людей, які не страждають на психічні захворювання, що виводить її за межі психотерапії та наближає до філософії.

3. Філософські засади логотерапії мають спільні риси з філософією представників екзистенціалізму і феноменології. Так, В. Франкл і К. Ясперс поділяють уявлення щодо визначального антропологічного місця свободи, а А. Камю та В. Франкла поєднують мотиви щодо сенсу страждання. В. Франкл та М. Гайдеггер поділяють певні погляди щодо духовності та людини, проте припускається, що В. Франкл лише поважає погляди мислителя, зважаючи на їхні хороші стосунки, проте не сповідує їх. Логотерапія найбільше пов'язана з феноменологією М. Шелера: вона успадковує Шелерові поняття та його концепцію ієрархії цінностей, перекладаючи центральність духовного виміру людини на логотерапевтичну теорію. В. Франкл також поділяє Шелерову антропологію та, відповідно, бачить людину як неподільну психо-фізичну та духовну істоту, що збігається з деякими уявленнями Платона про людину.
4. Філософські особливості поняття «сенсу» в працях В. Франкла слід розглядати через логотерапевтичне звернення до логосу, який в даній теорії набуває таких конотацій як «духовність» і «сенси». Сенси у логотерапевтичному розумінні є унікальними та транссуб'єктивними. Людина може вхопити сенси, проте вона не може «наділяти» ситуацію сенси. Нерозривними з поняттям «сенсу» є поняття «цінностей» та «совісті»: цінності являють собою певний вид сенсів, а совість

розглядається як «орган сенсу», проте вона, будучи людською, не гарантує «істинності» обраних людиною сенсів. Основними логотерапевтичними сенсами є сенс ситуації, «сенс життя» та «над-сенс». Припускається, що «сенс ситуації» є найлегшим для практичного схоплення через його ієрархічне розташування серед інших сенсів. Концепт «волі до сенсу» в логотерапії постає основною мотивацією людини, на противагу концептам «волі до задоволення» та «волі до влади», й підтверджується соціологічними дослідженнями. Побудова логотерапії базується на висуванні категорії «сенсу» в центр філософської теорії, тоді як усі інші її елементи, наприклад логотерапевтичне бачення людини та визначення її мотивації, постають результатами такого розміщення.

РОЗДІЛ I. Поняття «логотерапії» та його історичні витоки.

1.1 Історичні передумови виникнення поняття «логотерапія».

Термін «логотерапія», який також був названий «Третьою Віденською Школою Психотерапії» Вольфгангом Соучеком (Klingberg, 2020 р. 334), був вперше використаний австрійським психотерапевтом В. Франклом у 1926-му році. За словами самого В. Франкла «логотерапія» – це форма екзистенціальної терапії, що задумана як «терапія кризь сенс» (Frankl, 1959, р. 45). Саме питання сенсу, духовності та значення займають центральне місце у філософії та терапевтичній практиці Франкла. У цьому розділі буде проаналізовано фактори, які вплинули на формування філософського бачення психотерапевта, та, як наслідок, на виникнення цього поняття.

Для досягнення поставленої мети варто звернутись до біографії В. Франкла. Він народився у 1905-му році у Відні, в єврейській родині. Дослідники зазначають, що зацікавлення духовною проблематикою та сенсом життя з'явилося ще у ранньому дитинстві майбутнього доктора. Як пише сучасний дослідник, Дмитро Леонтьєв, В. Франкл почав цікавитися кореляцією смертності людини та впливом цього на життя й його сенс вже у чотирьохрічному віці, а бажання стати лікарем з'явилося навіть раніше, коли йому було лише три роки (Леонтьєв, 2005, с. 119). Починаючи зі шкільних років батько логотерапії зосереджувався на нігілізмі та аналогічних екзистенціальних проблемах, що пов'язані зі сенсом життя, кордонами раціональності та існуванням Бога (Pytell, 2020, р. 5), а випускною роботою зі старшої школи стало психоаналітичне есе про А. Шопенгаура (Boeree, 2006, р. 4). Приблизно в той самий час почалося листування В. Франкла з З. Фрейдом, але перед тим, як переходити до аналізу впливу на В. Франкла позицій З. Фрейда, а також А. Адлера, яких сам В. Франкл неодноразово згадує у своїх роботах, варто вдатися до огляду інтелектуальних настанов притаманних ХХ-му століттю.

Віктор Москалець, пояснюючи всесвітню славу, якої здобувся В. Франкл у 60-х роках минулого століття, зазначає про фактори, притаманні ХХ-му століттю, які В. Франкл вхопив, пережив та перетворив на психотерапевтичну

методологію та філософію. В. Москалець пише, що тоді багато людей «потерпали від усвідомлення відсутності сенсу свого життя» (Москалець, 2011, с. 86). Скоріш за все, йдеться про жахи війн та дегуманізацію, що стала наслідком низки ірраціональних історичних подій. В. Москалець зазначає, що в так званому «усвідомленні відсутності сенсу свого життя» чи «екзистенційному вакуумі» за В. Франклом, виявляється глобальна криза духовності – «Смерть Людини», яку дослідник називає «головною проблемою людства ХХ-го століття», що зумовлена «головною проблемою людства ХІХ-го століття» – «Смертю Бога» (Москалець, 2011, с. 86). Як буде показано далі, В. Франкл розвиватиме свою теорію як відповідь на дегуманізацію та нігілізм ХХ-го століття.

Карл Шорске, описуючи Віденський модерн, також виносить категорію ірраціональності на передній план. У своїй роботі він поділяє Відень з 1848-го по 1914-й на три «покоління» віденських політиків, теоретиків культури і митців, кожне з яких наділяє унікальними формами культурного досвіду. Прихід ірраціонального він пов'язує з крахом лібералізму в Австрії, а постать З. Фрейда називає «символічною фігурою ірраціонального» впродовж другого «покоління», який зруйнував ілюзії ліберального раціоналізму шляхом схематизації інстинктивного розуму (Schorske, 1978, р. 120). Проте, одночасно з цим, К. Шорске називає Фрейда «перехідною фігурою», адже той, все ж таки, зберіг певні відголоски лібералізму та раціональності (Schorske, 1978, р. 120). Цей відступ проливає світло на культурний контекст та значення постаті З. Фрейда у Віденському просторі початку ХХ-го століття, яку можна вважати вихідною точкою на інтелектуальному шляху В. Франкла.

Як вже було зазначено, В. Франкл познайомився з З. Фрейдом та його ідеями в юнацькому віці. У контексті роздробленого світу віденського модернізму та розвалу імперії Габсбургів світогляд З. Фрейда почав резонувати з В. Франклом (Pytell, 2020, р. 19). Проте, цей резонанс не був чимось винятковим – психоаналіз був найвпливовішою філософією початку ХХ-го століття. Михайло Рейснер пише, що в Америці і англо-саксонських країнах вчення З. Фрейда породило справжню масову епідемію – «фрейдоманію» (Freud-craze), а

його наукова теорія набула ідеологічних форм та послугувала фундаментом, на котрому «споруджувалася нова церква» (Рейснер, 1925, с. 33). За широтою свого впливу в буржуазних та інтелігентних колах психоаналіз залишив далеко позаду себе усі сучасні йому ідеологічні течії, Валентин Волошинов навіть зазначає, що такі модні течії інтернаціонального масштабу, як бергсоніанство та ніцшеанство, ніколи, навіть в епохи найбільшого свого успіху, на мали такої великої кількості прибічників та «зацікавлених», як фрейдизм (Волошинов, 1927, с. 97). У своєму критичному огляді фрейдизму В. Волошинов вдається до аналізу його ідеологічного мотиву та встановлення причин такої популярності. Дослідник пише, що, ані спеціально наукова, психіатрична сторона вчення, ані практична цікавість до успіхів терапевтичного методу не слугували причинами зацікавлення психоаналізом «європейського буржуа» – у переважній більшості випадків Фрейд був першим та останнім психіатром, котрого вони прочитали, а *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* – першим та єдиним спеціальним психіатричним журналом, котрий вони розкрили (Волошинов, 1927, с. 97).

В. Волошинов пише, що за Фрейдом, сексуальні потяги – це те, що визначає змісти діяльності людини. Якщо ж свідомість людини каже інше щодо мотивів та рушійних сил її життя та творчості, то вона бреше. Відповідно, З. Фрейду притаманна критика свідомості. Таким чином, суттєвим в людині є не те, чим визначається її місце та роль в історії – той клас, та нація, та історична епоха, до якої вона належить, – суттєвими є тільки її вік та стать. «Свідомість людини визначається не її історичним буттям, а біологічним, головною стороною якого є сексуальність» (Волошинов, 1927, с. 99) – так дослідник формулює основний ідеологічний мотив фрейдизму. Автор зазначає, що цей мотив постійно повторюється в усі ті епохи розвитку людства, в котрі відбувається зміна соціальних груп і класів, які творять історію, він називає це «лейтмотивом криз та занепаду», коли центральним стає ізольований біологічний організм, тоді як аристотелівська формула «людина – тварина соціальна» ігнорується (Волошинов, 1927, с. 100). Дослідник пише, що така «антиісторичність» та радикальна біологічність притаманні епохам занепаду

грецьких держав, занепаду Римської імперії, розкладання феодально-дворянського строю перед Великою французькою революцією (Волошинов, 1927, с. 100) та, відповідно, таким явищам, як епікурейство, стоїцизм, література римського занепаду та скептична мудрість французьких аристократів кінця XVII-го століття. В. Волошинов навіть виводить основні мотиви, що є характерними для сучасників З. Фрейда, серед яких називає Анрі Бергсона, Георга Зімеля, Теодора Гомперца, прагматистів, М. Шелера, Ханса Дриша та Освальда Шпенглера. Ці мотиви є наступними: 1) в центрі філософської побудови знаходиться біологічно зрозуміле життя; 2) недовіра до свідомості; 3) спроба замінити всі об'єктивні соціально-економічні категорії суб'єктивно-психологічними чи біологічними (Волошинов, 1927, с. 101). Цим він показує, що Фрейдова філософія була не єдиною в своєму роді, а вписувалася в тогочасний інтелектуальний простір Європи. Таким чином, зацікавлення В. Франкла теорією З. Фрейда та початок їхнього листування можна назвати закономірними.

Не дивлячись на те, що їхнє листування було знищено нацистами, один лист залишився цілим та вийшов друком у авторитетному «Міжнародному журналі психоаналізу» (*Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*) у 1924-му році – на публікацію його направив сам З. Фрейд, який на думку Т. Пайтелла, був захоплений молодим В. Франклом (Pytell, 2020, р. 21). У цьому листі, який після публікації став статтею під назвою «До виникнення мімічного ствердження і заперечення» («*Zur mimischen Bejahung und Verneinung*»), В. Франкл, занурений в натуралістичний матеріалізм фрейдистської точки зору, писав з радикально біологічною та антропологічною спрямованістю, що не є типовим для більш пізнього та сформованого В. Франкла. Центральним аргументом статті було те, що первинний характер схвальних та заперечних рухів голови є «емоційним» (Frankl, 1924, р. 437). Зі статті видно, що вісімнадцятирічний В. Франкл повністю засвоїв основні принципи теорії З. Фрейда, зокрема він посилався на теорію інстинктів та концепцію лібідо та, в результаті, навів аргумент на користь інстинктивної основи утворення мови, що в фрейдистській манері не залишала місця для розуміння символічного мислення як незалежного психічного чи

значущого процесу. У статті питання людського сенсу проходить через фільтрацію фрейдистського матеріалізму і, через це, перетворюється на проблему направленості інстинктів. Можливо, саме через досконале розуміння Фрейдової теорії та її обмежень, що зводять усе людське до інстинктів та біологічних процесів, В. Франкл почав відходити від ортодоксального фрейдизму. Шлях В. Франкла від фрейдизму розпочався приблизно в той самий час, коли була опублікована вище згадана стаття, проте він постійно описував свою інтелектуальну діяльність не як відмову від фрейдизму, а як його доповнення (Pytell, 2020, р. 22). Всупереч цьому, він пізніше, в 1982-му році описав свій «розрив» з фрейдизмом та «перехід» до адлеріанців.

Про те, що В. Франкл шукав сенс у Фрейдівській теорії свідчить його публікація 1923-го року у молодіжному розділі *Der Tag*, яка носить назву «Радість, краса і божественність» (*Freude, Schöner Götterfunken*). У статті В. Франкл пише: «Щоб не засліпитися, нам потрібно подивитися правді в очі з мужністю Едіпа» та доходить до висновку, що лише деякі можуть відчуті «духовну радість», яка являє собою «єдність естетизму та етичного ідеалу» (Frankl, 2005, р. 23). Це показує, що під час листування з З. Фрейдом, В. Франкл активно досліджує сенс життя.

Впевнившись в нігілізмі та редукціонізмі Фрейдової теорії, В. Франкл «відходить» від З. Фрейда. Не дивлячись на це, вплив З. Фрейда на становлення власної теорії філософа не заперечує ані він сам, ані дослідники. Проте, незаперечним є те, що після «розриву», В. Франкл стає на крок ближчим до формування власної філософської та терапевтичної концепції, спрямувавшись до своєї «наступної зупинки» – адлеріанства.

Але, спочатку, треба зробити відступ та розкрити контекст в якому почали співпрацювати В. Франкл і А. Адлер. Йдеться про так званий проект «Червоного Відня», який тривав з 1919-го по 1934-й рік. Після Першої Світової Війни та передуючої їй швидкої урбанізації та індустріалізації Відень став соціально роздробленим містом з високим рівнем сегрегації, високим рівнем бідності і поганими житловими умовами робочого класу. Через це робітничі рухи почали

мобілізуватися проти голоду та поганих життєвих умов в місті. Проте, з розпадом імперії було введено загальне виборче право та за результатом вільних виборів в 1919-му році соціал-демократична робоча партія отримала абсолютну більшість в Відні та отримала широкі повноваження щодо прийняття рішень (Kadi & Suitner, 2019, p. 1). Отже, «Червоний Відень» – це період, впродовж якого містом керували соціал-демократи. Дослідники зазначають, що соціал-демократична робоча партія надихалася ідеями такої прагматичної ідеології як австро-марксизм та прагнула побудувати місцевий соціалізм за рахунок покращення повсякденного життя робітничого класу (Duma & Lichtenberger, 2017). Т. Пайттел зазначає, що психологія А. Адлера, спрямована на подолання комплексів та самореалізацію в соціальному житті, добре узгоджувалася з австро-марксистськими революційними культурними програмами. Він також зазначає, що велика кількість інтелектуалів в Червоному Відні казали, що погляди А. Адлера «просякнуті соціалізмом» та наводить цитату самого А. Адлера: «соціалізм вкорінений глибоко в почуттях суспільства. Це початковий звук людства» (Pytell, 2020, p. 29). Цей відступ допомагає краще зрозуміти зацікавлення В. Франкла фігурою А. Адлера та, як буде показано далі, чи не неминучість початку їхньої співпраці.

У 1925-му році В. Франкл опублікувався в Міжнародному Журналі Індивідуальної Психології А. Адлера, з яким мав набагато більше спільного аніж з З. Фрейдом. Обидва з них були асимільованими євреями, обидва розпочали свій інтелектуальний шлях з фрейдистського стоїчного індивідуалізму та зустрілися у точці прихильності до соціалізму Червоного Відня. Проте, спочатку варто зазначити про спільне та відмінне у позиціях А. Адлера та З. Фрейда, а вже потім переходити до аналізу впливу їхньої співпраці на В. Франкла.

А. Адлер був «найважливішим» (Pytell, 2020, p. 25; Виттельс, 1925, с. 120) учнем З. Фрейда з 1902-го року до їх розриву в 1911-му й, не зважаючи на спільні витоки, їхні підходи визнаються дослідниками та самим В. Франклом чи не протилежними. Більшість коментаторів говорять про теорію А. Адлера як про більш гуманістичну, суб'єктивну психологію на противагу так званій

механістичній, об'єктивній психології З. Фрейда (Pytell, 2020, р. 26). Ця розбіжність призвела до того, що вони, зрештою, створили різні моделі для пояснення людської поведінки. В роботах обидвох психотерапевтів прослідковується вплив дарвінізму та Ф. Ніцше, проте різняться те, як вони інтерпретували думки мислителів та як вирішували поставлені ними проблеми. Рональд Лерер пише, що А. Адлер зазнавав більшого впливу ніцшеанства, а З. Фрейд взагалі не визнавав вивчення Ф. Ніцше та не претендував на його вплив (Lehrer, 1995, р. 16).

Фріц Віттельс – австрійський психоаналітик, який був особисто знайомий з А. Адлером, в одній зі своїх праць описує характер та ідеї А. Адлера, а також причини їх розриву з З. Фрейдом, проте, аналіз даного джерела має носити критичний характер, адже автор був популяризатором психоаналізу та біографом З. Фрейда. Ф. Віттельс зазначає про основний, на його думку, недолік А. Адлера – невміння аналізувати. Він пише, що А. Адлер застряг на одній єдиній думці, що була взята у Ф. Ніцше та становила основу його теорії – волі до могутності. За А. Адлером, пише Ф. Віттельс, людина «тікає в хворобу» аби «заволодівати» оточуючими, отримуючи від них постійну увагу (Виттельс, 1925, с. 121). Що стосується розриву А. Адлера і З. Фрейда, Ф. Віттельс пише, що всередині А. Адлера довгий час тривала боротьба за рішучість відкрито виступити зі своїми ідеями, що в результаті мало призвести до розриву мислителів, зважаючи на їхні характери. Він навіть зазначає, що З. Фрейд доклав багато старань, щоб долучити «блискучу думку» А. Адлера до свого вчення та був готовий визнати поряд з сексуальними потягами ще потяги «я», які мали бути потягами до агресивності. Але, А. Адлер, будучи «честолюбним» та «заперечуючи психоаналіз», все ж таки, вирішив піти на розрив (Виттельс, 1925, с. 122). З психоаналітичного кола разом з А. Адлером вийшло ще дев'ять його учнів, які так само як й їх наставник, заперечували первинність сексуальності. Основним фокусом методу А. Адлера, який він називає «індивідуальною психологією» стає визначення існування з точки зору неповноцінності і влади, а не лібідо (Pytell, 2020, р. 25). В інтерпретації Ф. Віттельса це означає те, що

«Адлер бачить лише верхні шари істини та відмовляється спуститися з Фрейдом нижче аби відкрити там більш глибокі шари» (Виттельс, 1925, с. 125). Тим не менш, на момент їхньої зустрічі з В. Франклом, А. Адлер вже ствердився не як послідовник З. Фрейда, а як засновник власного психотерапевтичного напрямку – індивідуальної психології.

За словами одного з біографів В. Франкла – Хеддона Клінберга, з яким вони разом навчалися в Відні в 1962-му році, В. Франкл, одночасно з тим, як «втрачав впевненість в психоаналізі», зрушував в сторону індивідуальної психології А. Адлера (Klingberg, 2001, р. 57). Т. Пайттел вважає перехід В. Франкла від З. Фрейда до А. Адлера більш ніж логічним, зважаючи на три причини – інтелектуальну, професійну та політичну (Pytell, 2020, р. 30). Він має на увазі розширення ролі адлеріанської психології на момент початку медичних досліджень В. Франкла та соціалістичну політичну позицію обох психологів, яка була притаманна 80% євреїв в Червоному Відні. Дослідник описує союз мислителів як неминучий, зважаючи на вузьке інтелектуальне коло Відня.

Після входження в адлерівське коло В. Франкл почав виступати з доповідями, в тому числі на міжнародному конгресі з індивідуальної психології, який проходив в Дюссельдорфі в 1926-му році. У цих доповідях В. Франкл починає розвивати ідеї, які не повністю відповідали адлерівській теорії та які лягли в основу його власної. Наприклад, в своїй праці «Психотерапія і світогляд» (Psychotherapie und Weltanschauung) В. Франкл працює над поняттям «сенсу життя», яке стане одним з основних в його майбутній теорії. Вже на цьому етапі прослідковується вплив екзистенціалізму на становлення дослідника, який й сам називає себе «піонером екзистенціалізму» та зазначає, що прочитання праць Серена К'єркегора на початку 1920-х підштовхнуло його до вивчення психіатрії (Pytell, 2020, р. 31).

Відхилення В. Франкла від спільної Адлерівської концепції почалося з його інтерпретації неврозів, яку він представив у вже згаданій праці «Психотерапія і світогляд». Як вже зазначалося вище, у розумінні А. Адлера невроз був чимось на кшталт «внутрішнього зговору», тоді як для В. Франкла він

не завжди був таким, він також міг бути обумовлений особистісними рисами індивіда. У цій же роботі В. Франкл писав про те, що цінності неможливо довести, а можна лише прийняти (Frankl, 1925, p. 251). Цей фрагмент ілюструє занепокоєння В. Франкла органічними підставами епістемології А. Адлера. Взагалі, праця показує, як В. Франкл доопрацьовує Адлерівські постулати, доповнюючи їх екзистенціальним сенсом.

Згодом, через два роки після публікації в Міжнародному Журналі Індивідуальної Психології, найбільш вірогідно, що через методологічні та концептуальні розбіжності, А. Адлер виключив В. Франкла з Асоціації. Один з біографів Франкла – Альфред Ленгле, причину для виключення з Асоціації вбачає в особливій позиції В. Франкла. Він пише, що в центрі інтересів В. Франкла лежало те, що він називав «специфічно людським» – духовність людини, яка знаходить особливе вираження в пошуках сенсу. За словами А. Ленгле, В. Франкл не хотів допускати, аби ця специфічна людська риса стала жертвою «механістичного редукціонізму», – саме ця позиція так не сподобалася А. Адлеру (Лэнгле, 2001, с. 6). А ось, як писав сам В. Франкл щодо свого виключення: «я був занадто неортодоксальним» (Frankl, 2014, p. 125).

Не зважаючи на те, що В. Франкл відійшов від поглядів своїх вчителів, досвід співпраці з ними та опанування їхніх теорій підштовхнули В. Франкла до створення та кристалізації власної теорії, про що він сам неодноразово зазначає у своїх працях. Тоді як фрейдівський психоаналіз зосереджує свою мотиваційну теорію на принципі задоволення чи «волі до задоволення», пише В. Франкл, а індивідуальна психологія А. Адлера на тому, що зазвичай називають «волею до влади», логотерапія, на відміну від обох теорій, вважає, що людину, насамперед, мотивує пошук сенсу свого існування та прагнення реалізації цього сенсу, інакше кажучи, основним рушієм для людини є воля до сенсу (Frankl, 1962, p. 93). В. Франкл навіть наводить аналогію з карликом, який, стоячи на плечах велетня, бачить трохи далі, ніж сам велетень (Frankl, 2014, p. 15). Таким чином, В. Франклу вдалося, одночасно з визнанням впливу психоаналізу та

індивідуальної психології на логотерапію, зберегти її повну автентичність та незалежність від першої та другої Віденських шкіл.

В результаті виключення В. Франкла з Асоціації, він почав посилено вивчати сучасну філософію, особливо, феноменологію М. Шелера. А. Ленгле пише, що саме Рудольф Аллерс (один з учнів А. Адлера, якого було виключено з Асоціації разом з В. Франклом) порекомендував В. Франклу праці М. Шелера (Лэнгле, 2011, с. 41), чиї думки мали чи не найбільший вплив на теорію В. Франкла. Він й сам пише, що «логотерапія являє собою результат аплікації концептів Макса Шелера на психотерапію» (Frankl, 2014, р. 15). Проте, не тільки праці М. Шелера мали вплив на виникнення та розвиток теорії В. Франкла. Екзистенціалізм як філософська течія, що являла собою відповідь на ірраціональність ХХ-го століття та занепад гуманістичних цінностей, став відповіддю В. Франкла на нігілізм, поширений в тогочасних інтелектуальних колах. Цікаво, що навіть сам метод «логотерапія» певний час носив назву «Existenzanalyse», адже підпадав під категорію екзистенціальної психотерапії, проте, коли американські дослідники почали замість терміну «Existenzanalyse» використовувати термін «Existential analysis», В. Франкл вирішив повернутися до початкової назви, а саме «логотерапії» аби уникнути плутанини (Frankl, 2014, р. 6).

У контексті інтелектуальної історії ХХ-го століття, позиція В. Франкла відповідає розповсюдженій критиці З. Фрейда. Як і інші екзистенціалісти, В. Франкл вдавався до критики абсолютизму та нігілістичного редукціонізму. Логотерапія В. Франкла представляла собою повстання проти того, що він вважав нігілістичним редукціонізмом Фрейдового натуралізму (Pytell, 2020, р. 9), а отже В. Франкл, як і більшість екзистенціалістів, хотів розглядати людей як цілеспрямованих суб'єктів, які утворюють сенс, а не як біологічних організмів, які керуються лише інстинктами.

Отже, після того як В. Франкл відмовився від фрейдизму та адлеріанства, він, спираючись на віру в об'єктивність цінностей, успадковану від М. Шелера (Stankovskaya, 2014, р. 141), намагається розробити нову форму психотерапії.

Вплив екзистенціалізму також прослідковується з цитувань Франклом самих екзистенціалістів – в своїх роботах він неодноразово згадує С. К'єркегора, М. Гайдеггера, Ф. Ніцше та інших представників цієї течії. Одне з висловлювань Ф. Ніцше навіть стало основним репрезентантом Франклового досвіду перебування в концентраційному таборі та одним з найвлучніших описів сенсу логотерапії: «Хто має “навіщо”, той витримає майже будь-яке “як”» (Frankl, 1959, p. 37). Також, в одній з своїх робіт В. Франкл пише про їхні особисті стосунки з М. Гайдеггером (Frankl, 1997), екзистенціально-релігійні ідеї якого, на думку Т. Пайттела австрійський вчений надалі популяризуватиме в своїй післявоєнній інтелектуальній позиції (Pytell, 2020, p. 10). Більш детально вплив екзистенціалізму на теорію, практику та філософію В. Франкла буде розглянуто в підрозділі 2.1., а нижче буде проаналізована роль досвіду перебування мислителя в концентраційних таборах в контексті впливу на логотерапію.

Впродовж 1930-х років, до його першої депортації у концентраційний табір у 1942-му році, В. Франкл займався науковою та терапевтичною діяльністю та розробив багато з концепцій, для яких пізніше ввів нові терміни, такі як «екзистенціальний вакуум» (1955) та «самоперевершення» (1949). Через кілька місяців після початку його приватної практики в якості спеціаліста неврології та психіатрії, Адольф Гітлер окупував Австрію. Загроза потрапити в концентраційний табір змусила В. Франкла поспішно викласти на папері суть своїх думок та теорій, що вилилося у рукопис під назвою «Aerztliche Seelsorge», проте у 1942-му році цей рукопис разом з іншими особистими речами було вилучено (Holmes, 2014, p. 102). Тобто, усі ідеї та напрацювання В. Франкла було знищено.

Перебування в концентраційних таборах травмувало людей та забиало життя у більшості ув'язнених (див. Frankl, 1945; Adler, 2017; Baxter, 2015; Graf & Mattogno, 2003; Schiff, 2012). Не вдаючись в деталі особистісної драми В. Франкла та інших ув'язнених, можна сказати, що даний досвід послугував полем для випробування Франклових ідей в таких обставинах, де питання сенсу стояло гостро. Саме тоді, більше ніж будь-коли, В. Франкл мав практикувати те, що

проповідував, а саме виразити те, що він сформулював як істину ще до його депортації в табір: суть «не в тому, що ми очікуємо від життя, а в тому, що життя очікує від нас» (Shantall, 2020, p. 15).

Описуючи свій досвід перебування в концентраційному таборі В. Франкл писав: «Горе тому, хто не бачив більше сенсу в своєму житті. Скоро він заблукає... Ми мали перестати запитувати про сенс життя та, замість цього, думати про себе як про таких, кого запитує життя – щодня і щогодини. Наша відповідь мала складатися не з розмов та роздумів, а з правильних дій та правильної поведінки» (Frankl, 1959, p. 36). Це ілюструє, як В. Франкл, перебуваючи в надзвичайних умовах, продовжує свою боротьбу з нігілізмом, проте вже не в інтелектуальних колах, а практично рятуючи життя тим самим сенсом, який лежить в основі логотерапії. Саме тут інтелектуальні та філософські передчуття мислителя отримують практичне підтвердження, адже, В. Франкл бачить, що ув'язнені вмотивовані не «волею до задоволення» і не «волею до влади», а саме волею до сенсу. Сенсами, завдяки яким сам В. Франкл боровся за життя були кохання та проекти, які він хотів завершити до своєї смерті (DuBose, 2020, p. 747; Ennis, 2020, p. 702).

Впродовж Другої Світової війни В. Франкл перебував у чотирьох концентраційних таборах, проте це не завадило йому реконструювати основні ідеї втраченого рукопису та в 1946-му році видати книгу «Ärztliche Seelsorge. Grundlagen der Logotherapie und Existenzanalyse» (у 1955-му році вона вийшла англійською під назвою «Doctor and The Soul»), у якій було викладено основні теоретичні, методологічні та філософські засади логотерапії. В одній з своїх праць, розмислюючи над ствердженням щодо того, що кожен основоположник психотерапевтичної школи описує в своїй системі «власний невроз та занотовує в своїх книгах свою ж історію хвороби» В. Франкл пише, що йому довелося пройти через пекло відчаю, через гадану беззмістовність життя та тотальний нігілізм, доки він не зміг випрацювати «імунітет проти нігілізму» – логотерапію (Frankl, 2014, p. 125).

Отже, виникнення комплексного поняття «логотерапія» було обумовлено причинами, які можна звести до трьох основних груп – інтелектуальної, філософської та особистісної. Логотерапія позначена тут як комплексне поняття, адже вона виходить за рамки методу чи типу психотерапії та, за словами самого В. Франкла «займає перехідну позицію між філософією та психологією» (Frankl, 2014, р. 107). Під інтелектуальними передумовами маються на увазі екзистенціальні настрої століття, особистісні інтелектуальні спрямування В. Франкла та взаємодія з ключовими фігурами психотерапії ХХ-го століття. Попри тісну співпрацю та засвоєння теорій таких впливових психотерапевтів як З. Фрейд та А. Адлер, В. Франклу вдалося вийти з їхньої тіні та розробити не менш революційну теорію. Під філософськими передумовами варто розуміти наявність впливу М. Шелера та представників екзистенціального філософського напрямку, зокрема С. К'єркегора, Ф. Ніцше, та М. Гайдеггера, тоді як характер цього впливу буде проаналізовано нижче. Нарешті, під особистісними передумовами розуміється вплив досвіду перебування В. Франкла в концентраційних таборах, що дало мислителю змогу впевнитися в деструктивній природі нігілізму та на практиці підтвердити свої теоретичні напрацювання.

Завдяки вище перерахованим чинникам логотерапія набула самобутності та ствердилася як психотерапевтична та філософська концепція. З'ясувавши історичні передумови виникнення поняття «логотерапія», можна переходити до дослідження його теоретико-методологічних аспектів, що, в результаті, дозволить вдатися до безпосереднього філософського аналізу поняття.

1.2 Теоретико-методологічні аспекти «логотерапії».

Усі дослідники логотерапії зазначають про вагомість для концепції В. Франкла таких понять як «воля до сенсу», «відповідальність», «сенси життя» та інші. Проте, перш ніж вдаватися до аналізу понять, які становлять ядро даної теорії, варто визначити основні мотивації та прослідкувати шлях, яким розвивалася логотерапія. Як вже було зазначено раніше, основи логотерапії В. Франкла було вперше детально описано в його роботі під назвою «Доктор і Душа». Логіка цього підрозділу буде співпадати з логікою викладу в

вищезазначеній праці мислителя, аби проаналізувати хід думок В. Франкла та встановити засади створення саме такої теорії, що допоможе досягнути глибшого осягнення теоретико-методологічних засад логотерапії.

У своїй роботі В. Франкл зазначає, що націлений на вихід за межі усіх попередніх видів психотерапії, для цього він вдається до прояснення обмежень існуючих теорій, їх визначення та встановлення необхідності подальшого просування. Аналізуючи психоаналіз З. Фрейда та індивідуальну психологію А. Адлера, мислитель дійшов висновку, що і перша і друга теорії мають на меті підкріплення его та збільшення його сили, перша – акцентуючись на совісті, друга – на відповідальності. В. Франкл критикує обидві з них за «вузькість поля зору», аргументуючи це тим, що обидва аспекти існування (совість та відповідальність) потрібно розглядати разом аби отримати істинну картину людини (Frankl, 1980, p. 24). У цій критиці прослідковується боротьба В. Франкла з редуccionізмом, що в психотерапевтичному полі виявляє себе як психологізм. Як зазначає А. Ленгле, редуccionізм бентежив В. Франкла саме тим, що в ньому ховається небезпека спотворення, як в бік односторонності, так й в бік генералізації – «занадто легко забувають, що вилікували лише один аспект людини і починають видавати цей аспект за ціле» (Лэнгле, 2011, с. 200). Тобто, В. Франкл не відкидає важливості тієї ж самої сексуальності чи волі до влади, він виступає проти виділення якогось одного аспекту як центральної рушійної сили людського життя та вчинків. Помилка психологізму, за словами А. Ленгле, полягає в односторонньому поясненні переживань, поведінки та мислення, а саме – у суто психологічному плані (Лэнгле, 2011, с. 202). Відповідно до такої настанови, саме потяги та інстинкти визначають усе в людині, а психічне розглядається не як діяльна сила, що бере участь та може впливати на прийняття рішень, а як вирішальна та детермінуюча сила. Якщо б це дійсно було так, людина постала б іграшкою своїх потреб, свобода людини була б математичним результатом цієї гри, тобто не вільною, а фіксованою та детермінованою. А. Ленгле наводить влучний приклад В. Франкла, що виступає як аргумент проти редуccionізму, його буде описано нижче.

Цим прикладом є сльози на очах людини. Причиною сліз може бути цибуля, яку ріже людина. У цьому випадку, людина плаче, проте підстав для цього у неї немає. Інакша ситуація, коли людина втрачає кохану людину, каже В. Франкл. Втрата викликає сльози не «автоматично», не рефлекторно, як у випадку з нарізанням цибулі. Людина відчуває біль, адже втратила щось настільки цінне, що вона приділяє цьому увагу. Як вираження того, що людина внутрішньо зайнята цим, вона дозволяє сльозам, які підступають, текти. Сльози підступають, адже стосуються чогось цінного, і людина плаче. Вона плаче щодо втрати, а не внаслідок втрати (Лэнгле, 2011, с. 202). За допомогою цього прикладу Франкл показує, як редуccionізм може робити з людини щось на кшталт машини чи пристрою, який керується виключно інстинктами та не має жодної волі. Такий погляд на людину робить її «меншою, аніж вона є насправді» (Лэнгле, 2011, с. 202).

Леена Каккорі пояснює такий погляд на людину прихильністю В. Франкла до такої ідеї екзистенціалізму М. Гайдеггера та Жана-Поля Сартра, що людина це не просто річ серед інших речей, а є чимось більшим та наводить цитату самого В. Франкла щодо цього, проте аби не викривити її сенс, варто навести деякі фрагменти оригінальною мовою, адже вони не піддаються перекладу: «Але ж людина це не річ. Ця безречевість (no-thingness), а не ніщо (nothingness), є уроком, який слід винести з екзистенціалізму» (Kakcori, 2016, p. 863). Нарешті, А. Ленгле наводить очевидний та найважливіший, на його думку, аргумент В. Франкла проти редуccionізму – «наслідком редуccionізму є втрата цінності і сенсу» (Лэнгле, 2011, с. 202). Як буде показано далі, сенс займає центральне місце в логотерапевтичній теорії, відповідно до цього, психологізм можна вважати концепцією, що є протилежною до логотерапії.

В. Франкл, активно критикуючи психоаналіз та індивідуальну психологію, не просто усуває чи нівелює їхні постулати, він їх поєднує та розширює. Можливо, саме тому, маючи докорінно відмінну позицію від З. Фрейда та А. Адлера, В. Франкл все ж таки, завжди наполягає на тому, що «стоїть на плечах двох гігантів», що виходить саме з їхніх теорій, як вже зазначалося раніше. Таким

чином, логотерапія постає як відкрита система у двоякому сенсі, адже вона відкрита як для власної еволюції, так й для співпраці з іншими школами (Thir & Batthyány, 2016, p. 68).

Доповнення В. Франкла мають на меті сприйняття людини, як цілісної та складної істоти, а сприйняття психічних актів всередині людини, як таких, що можуть мати різні мотивації та спрямування. Наприклад, мислитель пише, що психічні мотивації можуть обертатися не тільки навколо сексуальних питань (проте, навколо них також можуть), а невротичні симптоми, які індивідуальна психологія розглядає як засіб для досягнення мети, в першу чергу, є прямим виявленням різних психічних мотивацій (Frankl, 1980, p. 26). Подібним чином, В. Франкл наводить велику кількість прикладів, кожного разу показуючи, що людина та її внутрішній світ є більшими та складнішими, аніж набір інстинктивних потягів. Він навіть пише, що предметом вивчення З. Фрейда і А. Адлера є не людина, а «карикатура на людину» (Frankl, 1980, p. 26), підкреслюючи спотвореність людського образу в подібних редукаціоністських підходах, кожного разу ніби повніше змальовуючи людину та згадуючи про інші важливі аспекти її існування, які були викинуті А. Адлером та З. Фрейдом, а саме – моральність та духовність.

В. Франкл закликає до виходу за межі фізичного, а також психічного, що можна вважати революційним у сфері психотерапії, та прийняття сфери «духовних аспектів людини». Він пояснює, що німецькою цю сферу він називає «Geist», під чим розуміє «ядро особистості» (Frankl, 1980, p. 27), проте саме слово при перекладі матиме такі конотації, як «дух», «душа», «розум», «образ думок» та навіть «привид». Деякі дослідники зазначають про спорідненість логотерапії з аналітичною психологією Карла Густава Юнга (який також був учнем З. Фрейда), що виражається саме в визнанні ключової ролі духовних потреб і прагнення сенсу (Weisskopf & Joelson, 1958, p. 193). В. Франкл акцентує увагу на фундаментальній різниці між маніпуляцією зовнішніми аспектами людського життя та внутрішнім наповненням людини. Він зазначає, що формування, організація життя це геометрична величина, тоді як наповнення

життя це величина векторна. Виходячи з цього, В. Франкл виводить суть життя – «у життя є спрямування, воно спрямоване на ціннісні можливості кожної окремої людської особистості, суть життя являє собою реалізацію цих ціннісних можливостей» (Frankl, 1980, p. 28) .

Таким чином, В. Франкл виявляє незаповнений простір, прогалину в психотерапевтичній науці, яку наважується заповнити. Він показує, що психотерапія потребує доповнення процедурою, яка діє за межами едіпового комплексу та комплексу неповноцінності чи, іншими словами, за межами «афективної динаміки», яка бачила б психічну хворобу невротика як його «духовну боротьбу» (Frankl, 1980, p. 29). Отже, В. Франкл цікавить саме психотерапія в духовному плані. Більше того, він доводить необхідність імплементації аспекту духовності в психотерапію, порівнюючи це з тим, як колись спробували заглянути за фізичні симптоми та відкрили психологічне підґрунтя, а саме психогенез (Frankl, 1980, p. 29), власне з чого і бере початок психотерапевтична наука.

Головним аргументом В. Франкла щодо необхідності включення духовного аспекту в психотерапію є безпосередні практичні спостереження з сеансів лікувальної практики. Він каже, що пацієнти часто підіймають питання сенсу життя та мають проблеми саме духовного характеру, тоді як в арсеналі психотерапевта є лише інструменти для пояснення клієнтові механістичних причин його страждань, проте, це не може дати відповіді щодо сенсу самої проблеми, її глибинного значення. В. Франкл зазначає, що тут на передній план виходить філософська позиція самого терапевта, філософський елемент як такий, тоді як раніше він був просто відсутнім у полі даної науки. В. Франкл наголошує, що пацієнт має право вимагати, аби його ідеї розглядалися на філософському рівні та, що філософське питання неможливо вирішити, спрямувавши дискусію на патологічні корені з яких виникло питання, «лікар не має прописувати транквілізатори для лікування відчаю людини, яка бореться з духовними проблемами» (Frankl, 1980, p. 31). Навпаки, В. Франкл наполягає на використанні інструментів «духовної психотерапії», яка зможе надати пацієнту

духовну підтримку та опору, що не входить в компетенції так званої «ортодоксальної» психотерапії.

Наступне, що можна віднести до інновації, яку В. Франкл впровадив в полі психотерапії – це доповнення класичних категорій «здоров'я-хвороба» категоріями «світобачення» та «ідея». До того ж, В. Франкл наголошує на тому, що психічний стан людини (тобто її здоров'я або нездоров'я) не впливає на правильність чи неправильність її світобачення: «два на два дорівнює чотири, навіть якщо таку заяву робить параноїк. Наша оцінка ідей не залежить від їх психічного походження... У нас немає права називати щось істинним, адже воно «здорове» чи, навпаки, щось хибним, адже воно «хворе» (Frankl, 1980, р. 34). Таким чином, В. Франкл відходить від конституювання механізму хвороби, а спрямовує свою увагу на сенси, які займають пацієнта.

Якщо в сфері філософії психологізм долається за допомогою критичних методів феноменології, то в сфері психотерапії його береться долати саме логотерапія. Задачею логотерапії постає психотерапія в духовному сенсі. В. Франкл, займаючи ту саму холістичну позицію, відмічає, що логотерапія має доповнювати психотерапію, тобто заповнити ту прогалину в науці, наявність якої було ним доведено. В. Франкл пише, що, використовуючи логотерапію, ми отримуємо можливість вирішувати філософські питання в рамках власної системи поглядів та можемо приступити до об'єктивного аналізу духовних страждань людей, які, до того ж, страждають від психічних захворювань (Frankl, 1980, р. 35). Отже, зазначаючи про спорідненість та, навіть, нерозривність психологічного та духовного компоненту, В. Франкл вибудовує логотерапію, яка має виступати у якості доповнення до психотерапії та, таким чином, очистити її від психологізму та наповнити категоріями сенсу. Виходячи саме з таких міркувань, В. Франкл розробляє теоретико-методологічну базу логотерапії, яку буде проаналізовано нижче.

Перший конструкт, до дослідження якого варто вдатися це «сенси життя». Рей Колледж пише, що в логотерапевтичному розумінні життя – це поле потенціалу і можливостей, які ми маємо розпізнавати та обирати, які з них

актуалізувати, а які пройти повз (Colledge, 2002, p. 160). За В. Франклом, «сенси життя» є найсильнішим мотивом людини (Crumbaugh, 1971, p. 375). Там само Джеймс Крамбо пише, що, у контексті логотерапевтичної теорії, першочерговою потребою людини є знаходження мети свого особистого існування, відчуття значущості сукупності її досвіду, що відзначає її як унікальну особистість, відмінну від усіх інших. Коли ж людина знаходить цей сенс, вона може жити і діяти всупереч будь-яким обставинам, а коли сенсу немає, людина відчуває себе порожньою і розчарованою, не дивлячись на все, що має. Цю відсутність сенсу особистого існування В. Франкл називає «екзистенційним вакуумом», проте це не єдиний конструкт, який утворюється в середині поняття «сенсу життя». Саме таке, центральне місце В. Франкл надає конструкту «сенси життя», проте необхідно звернутися до його аргументації щодо висунення цього поняття в центр власної теорії.

В. Франкл пише, що від тварин людей більшою мірою відмежовує не пряме ходіння та не концептуальне мислення, а саме фактор сумніву у значенні власного існування (Frankl, 1980, p. 44). Саме цим мислитель пояснює наявність історії у людей та її відсутність, до прикладу, у мурах. В. Франкл пов'язує історію з категорією значення та вважає, що перша без другого неможлива.

Наступним важливим аспектом в контексті «сенсу життя» є поняття відповідальності та цінностей. Дмитро Рошин зазначає, що «сенсо-життєві цінності» – це певний круг цінностей особистості, її ідеалів, що формують ціннісне ядро сенсу життя і мають визначальне значення в житті конкретної особистості. Він також наводить три групи «сенсо-життєвих цінностей», а саме: творчі цінності (які втілюються в продуктивних творчих діях), цінності переживання (які реалізуються в інтенсивності переживання й проявляються в чутливості людини до явищ навколишнього світу) та цінності ставлення (які полягають у ставленні людини до чинників, що її обмежують) (Рошин, 2010, с. 95). Те саме, що Д. Рошин називає групами «сенсо-життєвих цінностей», Пол Джонсон визначає як способи набуття сенсу життя. Тобто, він зазначає, що сенс життя набувається шляхом розвитку життєвих можливостей (це відповідає

творчим цінностям), шляхом пізнання цінності в природі чи культурі (це відповідає цінностям переживання) та шляхом страждань, точніше тим, як ми з цими стражданнями справляємося (це відповідає цінностям ставлення) (Johnson, 1968, p. 125).

Отже, для В. Франкла цінності є подібними до морального кодексу людини, які наближають її до втілення сенсу життя. Проте, людина також несе повну відповідальність за слідування чи не слідування своїм цінностям. В. Франкл це ілюструє за допомогою наступного прикладу. Людина може на час «звільнитися» від відповідального життя, свідомо та штучно шукаючи самозабуття в алкогольному сп'янінні. Таким чином, людина знімає «тиск» відповідальності, проте, так чи інакше, на неї даватимуть цінності, які вона має творчо реалізувати. Так, робітник, який весь тиждень працює на роботі, котру не любить, в неділю заливає свою духовну порожнечу випивкою. Таких людей В. Франкл називає жертвами «недільного неврозу» (Frankl, 1980, p. 45). Таким чином, В. Франкл показує, що кожен несе відповідальність за реалізацію особистісних сенсів. Скоріш за все, робітнику з наведеного вище прикладу, більше допоміг би пошук роботи, яка б приносила задоволення, аніж алкоголь, який тільки на певний час знімає з нього «тиск відповідальності». Р. Колледж, аналізуючи «сенс життя» В. Франкла, доходить висновку, що відповідальність – це наріжний камінь людського існування. Він також зазначає, що, за В. Франклом, взяття на себе відповідальності дорівнює свободі, адже ми не обумовлені заздалегідь та можемо вирішити, ким хочемо бути, а саме такі рішення мобілізують наш потенціал для досягнення цього (Colledge, 2002, p. 161). Звичайно, мають враховуватися обмеження соціального, біологічного, психологічного характеру, проте, за В. Франклом, ми можемо вибирати міру підпорядкування ним – «ми ніколи не зможемо уникнути права обирати серед можливостей» (Frankl, 1980, p. 84).

Повертаючись до аргументації В. Франкла, варто зазначити про те, як він нівелює проблему можливості постановки питання щодо сенсу. По-перше, мислитель пише, що ми не можемо ставити питання щодо сенсу того, що більше

за нас самих, а саме, щодо сенсу Всесвіту. Тут, В. Франкл вводить поняття «над-сенсу» (super-meaning) аби передати ідею, що сенс та мета цілого (Всесвіту) виходить за рамки можливостей нашого пізнання, відповідно, ми можемо ставити питання тільки щодо сенсу частки. В. Франкл це аргументує, спираючись на вислів Блеза Паскаля щодо того, що гілка дерева ніколи не може схопити сенс дерева як певної цілісності (Frankl, 1980, p. 45). Для В. Франкла віра в над-сенс, чи то в якості метафізичної концепції, чи то в якості релігійного почуття, набуває важливого психотерапевтичного значення, адже, на його думку, така віра надає людині внутрішніх сил (Frankl, 1980, p. 49).

Що стосується сенсу в індивідуальному плані, то В. Франкл доводить його існування, протиставляючи його принципу задоволення. Він зазначає, що принцип задоволення призводить до втрати цілей та сенсу: «Насправді, життя мало хвилює задоволення чи незадоволення. Для глядача в театрі не так важливо, побачить він комедію чи трагедію. Що його цікавить, так це зміст, внутрішня цінність п'єси» (Frankl, 1980, p. 50). Отже, В. Франкл доводить, що життя саме по собі має сенс та, що для нас, людських істот, притаманно прагнення до цього сенсу.

Олена Осипова пише, що основним аспектом логотерапевтичного «сенсу» є те, що його не потрібно винаходити, його треба відкривати чи осмислювати, спираючись на методологію відкриття цього сенсу. Дослідниця пише, що за В. Франклом, відкрити сенс можна, використовуючи власні ресурси, а саме основні духовні здатності людини – самодистанціювання та самотрансценденцію (Осипова, 2013, с. 317). О. Осипова пояснює, що самодистанціювання являє собою вміння вийти за свої кордони, тобто подивитися на себе, свої думки, почуття та вчинки, тоді як самотрансценденція – це здатність за результатами внутрішньої роботи через самодистанціювання вийти зі свого звичного стану особистості, змінитися, вийти на новий рівень розвитку в пошуках сенсу життя, отримання свободи та цілісності (Осипова, 2013, с. 317). Як видно зі слів О. Осипової, логотерапія стосується не лише «клінічно хворих» людей, наприклад таких, що страждають на невротизм, а й будь-кого, хто зіштовхнувся з

проблемами духовного характеру, про що й сам В. Франкл неодноразово зазначає у своїх роботах.

Підсумовуючи свій огляд на сенс життя, Франкл В. загострює увагу на тому, що саме життя ставить питання людині, а не навпаки та, що людина, в свою чергу, має розпізнавати ці питання та «відповідати своєю відповідальністю» (Frankl, 1980, p. 73). Він також проводить розмежувальну лінію між «відкриттям» сенсу та «наділенням» сенсом, де перше може бути досягнуто за допомогою взяття на себе відповідальності за своє життя та прислухання до своєї свідомості. Нарешті, мислитель зазначає, що з психологічної точки зору, релігійна людина – це така, яка може сприймати не тільки сказане, а й «того, хто говорить», таким чином його «слух» є гострішим, аніж «слух» людини нерелігійної, «в її діалозі зі свідомістю, Бог є співбесідником» (Frankl, 1980, p. 73). Отже, В. Франкл знову підкреслює вітальність духовної складової людини. П. Джонсон навіть робить висновок, що «логотерапія надихається Біблією тією ж мірою, що і психотерапією» (Johnson, 1968, p.125), проте, скоріш за все, під духовністю та Богом, В. Франкл має на увазі не стільки щось конкретне, скільки щось високе, що з «середини», з духовного центру впливає на людину. Адже й сам В. Франкл пише, що логотерапія бачить релігію як важливий елемент людського існування, проте слово «релігія» розуміється в найширшому сенсі, а саме як вираження «людського пошуку кінцевого (ultimate) сенсу» (Frankl, 1980, p. 9).

У контексті осмислення поняття «сенсу життя» В. Франкл також аналізує сенс смерті. Він доводить, що факт смерті не може слугувати підставою для того, щоб вважати життя беззмістовним (Frankl, 1980, p. 73). Така позиція дуже схожа до одного з постулатів буддизму, котрий закликає пам'ятати про смерть та, таким чином, наповнювати сенсом кожну хвилину свого життя. Дослідник Х'юстон Сміт вважає, що логотерапія поділяє набагато більше характеристик вчення Будди, ось деякі з них: обидва вчення є емпіричними та заснованими на власному досвіді, є науковими та мають на меті відкриття причинно-наслідкових зав'язків, які впорядковують існування, є прагматичними та стурбованими вирішенням людських проблем, є терапевтичними та спрямованими на допомогу тому, хто

страждає, є відкритими для кожного, незалежно від соціального становища, є спрямованими на особистостей, наснажуючи кожну людини прокласти власний шлях до «просвітлення», долаючи індивідуальні труднощі (Smith, 1965, p. 108). На думку дослідника Джозефа Фабрі, логотерапія має багато спільного не тільки з буддизмом, а взагалі зі східними релігіями, зокрема з індуїзмом та даосизмом (Fabry, 1975, pp. 271-276), проте, ми не будемо на цьому зупинятися, а перейдемо до аналізу наступного логотерапевтичного поняття, а саме «сенсу страждання».

Для пояснення сенсу страждання В. Франкл повертається до теоретичних аспектів, які було проаналізовано вище, адже кожне наступне поняття в логотерапії є нерозривно зв'язаним з попереднім. Згадуючи про відповідальність за актуалізацію особистісних цінностей, В. Франкл, посилаючись на М. Шелера, зазначає, що вона не завжди стосується «вічних» цінностей, а також може стосуватися «ситуаційних цінностей» (Frankl, 1980, p. 109). Він пише, що можливості для втілення цінностей відрізняються в залежності від кожної особистості, так само як вони змінюються кожної години. Отже, можливості для кожної окремої людини є специфічними. Таким чином, різні цінності людини зливаються та формують конкретне завдання для особистості. Це злиття надає завданням унікальності, за рахунок чого, кожна людина стає автентичною, з власним набором цінностей, можливостей для їх втілення та, відповідно, завдань. В. Франкл зазначає, що людина не може жити насправді повним життям, доки вона не розпізнала у собі елементів, з яких складається її сингулярність та унікальність (Frankl, 1980, p. 109). Тут, В. Франкл знову звертається до трьох основних цінностей, особливо, до третьої – до цінностей страждання. Вище вже було вказано, що ці цінності можуть (саме можуть, а не мають з необхідністю) бути актуалізовані через страждання, проте, на даному етапі, саме це є основним аргументом В. Франкла щодо «сенсу страждань». Адже від того, як саме людина буде справлятися з труднощами та асимілювати їх в своїй свідомості буде залежати актуалізація нескінченної кількості особистих цінностей людини. Для В. Франкла це означає, що людське життя може бути наповнене не тільки через створення та задоволення, але й через страждання.

Релевантним до цього є наступний приклад, змальований В. Франклом, який допоможе унаочнити поняття «сенсу страждання». Він описує почуте ним інтерв'ю, яке на австрійському телебаченні давав польський кардіолог, який під час Другої Світової Війни організував переворот в варшавському гетто. «“Який героїчний вчинок” – вигукнув репортер. “Послухай” – спокійно відповів лікар, – “взяти пістолета та вистрілити це не великий подвиг, але, якщо есесівець веде тебе в газову кімнату чи масову могилу щоб тебе вбити і ти не можеш зробити нічого, окрім того, щоб тримати високо голову та йти на смерть з гідністю, бачиш, це те, що я б назвав героїзмом”» (Frankl, 1985, p. 98). Отже, ініціювання власного страждання не матиме сенсу та більше нагадуватиме мазохізм, проте матиме сенс тоді, коли людина не може змінити ситуацію, яка викликає страждання, проте наважується змінити своє ставлення до такої ситуації відповідно до власних цінностей і, таким чином, їх актуалізувати.

Двома наступними важливими теоретичними аспектами логотерапії є робота та любов, а точніше їхній сенс. Щодо роботи, то В. Франкл нагадує, що ми відповідаємо на виклики життя своїми діями. Відповідно, така дієвість може бути виявлена у роботі. В. Франкл зазначає, що наявність працевлаштування суттєво впливає на людину. Він підкреслює, що часто працевлаштування сприймається як єдиний шлях до самоактуалізації, тож, не працюючи, людина може стати апатичною, що він називає «неврозом не працевлаштованості» (Frankl, 1980, p. 126). Проте, В. Франкл пише, що працевлаштування не завжди означає втілення життєвого сенсу, а іноді, навпаки, слугує інструментом втечі від самого себе та власних цінностей. На думку психотерапевта, окрім роботи, такими «інструментами для втечі» можуть бути спорт, танці та, навіть, мистецтво. Тоді як справжнє мистецтво або справжній мистецький досвід спрямовує людину до її власних глибинних можливостей, «невротичне зловживання мистецтвом», за словами В. Франкла, тільки відволікає її від самої себе та слугує інструментом для «самоотруєння» та «наркотизації» (Frankl, 1980, p. 132).

Для наочності В. Франкл зазначає, що, коли людина хоче втекти від самої себе чи, користуючись словами самого В. Франкла, «уникнути переживання «екзистенціальної пустоти», вона схильна обирати найзахоплюючу детективну історію, яку тільки зможе знайти (Frankl, 1980, p. 132). Мислитель інтерпретує такий вид задоволення, як такий, що, на його думку, помилково вважався А. Шопенгауером єдиною можливим задоволенням, а саме як «негативне задоволення позбавлення від незадоволення» (Frankl, 1980, p. 132). Отже, на думку В. Франкла, працевлаштованість та безробітність можуть однаково штовхати або не штовхати людину до невротичних станів. Таким чином, одним із завдань логотерапії, постає відрізнєння так званого «невротичного ставлення» до роботи від «нормального», в рамках якого, робота сприймається як один з елементів, що веде до життя наповненого сенсом. Тож, наявність роботи не є обов'язковою підставою для життя наповненого сенсом – людина може працювати і, тим не менш, не жити повноцінним життям і, навпаки, може бути неспроможною працювати та, попри це, реалізувати сенс свого життя.

Переходячи до концептуального аналізу «сенсу любові» варто звернутися до визначення самої любові за В. Франклом: «любов – це переживання досвіду іншої людини у всій її унікальності та особливості» (Frankl, 1980, p. 134) та «єдиний спосіб осягнути іншу людину в самому ядрі її особистості» (Frankl, 1959, p. 51). Вище вже зазначалося, логотерапевтична теорія розглядає людину як сингулярну особистість з унікальними рисами, цінностями та досвідом. В. Франкл вбачає у любові можливість для осягнення цієї автентичності та особливості іншого. Він зазначає, що ніхто не може повністю усвідомити суть іншої людини, якщо тільки не любить її. До того ж, любляча людина може розгледіти потенціали коханої людини, які мають бути актуалізованими, що, в свою чергу, допомагає другому актуалізувати ці потенціали. У В. Франкла любов займає таке важливе місце, адже через неї стверджується логотерапевтичне бачення людини – людини не тільки унікальної, а й такої, яка виявляє себе як «фізично-психічно-духовну цілісність» (Frankl, 1980, p. 133). Можна сказати, що таке бачення є тотожним до давньо-грецького тріадичного уявлення про людину

– σῶμα, ψυχή, νοῦς, де фізичне співвідноситься з σῶμα, психічне з ψυχή, а духовне з νοῦς. На думку В. Франкла, любов, саме «любов», а не «закоханість», дозволяє пізнати духовні аспекти іншого, тоді як «закоханість» дає змогу наблизитися до глибшого розуміння психічного елементу іншої людини (Frankl, 1980, p. 133).

Також, варто зазначити про місце сексуальних стосунків у логотерапевтичній теорії. В той час, як психоаналіз визначає сексуальні потяги основними мотиваціями людини, в логотерапії вони набувають другорядного значення. В контексті концепції любові сексуальні стосунки можуть розглядатися в двох значеннях. По-перше, як початкова стадія любові, яка передуює закоханості та дає змогу досягнути тілесний аспект іншого. По-друге, як «спосіб вираження переживання того абсолютного єднання, яке називається любов'ю» (Frankl, 1959, p. 51). Отже, любов в контексті логотерапії набуває великого значення з огляду на її потенціал розкриття унікальності особисті, що, окрім любові, може бути досягнутим тільки через реалізацію власних цінностей.

Вище було проаналізовано основні теоретичні поняття логотерапії, об'єднавши які, один з біографів австрійського вченого, Д. Гуттман, вивів головні логотерапевтичні принципи, які буде оглянуто далі. Більшість з цих принципів вже було описано, тож ті принципи, котрі не потребують пояснення буде просто перераховано, тоді як деякі будуть розглянуті ширше.

Перший принцип логотерапії Д. Гуттман формулює як «свободу волі» (Guttman, 2008, p. 41), він акцентує увагу на свободі людини реалізувати цінності ставлення, а отже, вільно обирати та діяти в будь-яких обставинах.

Другий принцип, а саме: «зухвала сила людського духу», потребує певного роз'яснення. Д. Гуттман зазначає, що В. Франкл ввів цей термін, аби підкреслити спроможність людини не піддаватися деструктивним внутрішнім та зовнішнім факторам (Guttman, 2008, p. 42). Йдеться про нашу можливість повставати проти життєвих лих за допомогою цієї «зухвалої сили» на будь-якому етапі життя. Для ілюстрації цього принципу В. Франкл в одній з своїх робіт цитує уривок з листа від Джері Лонга, якого паралізувало після нещасного випадку під час дайвінгу, коли йому було 17 років: «Я бачу своє життя наповненим сенсом

та значенням. Ставлення, яке я прийняв у той доленосний день стало моїм життєвим кредо: я зламав свою шию, проте це не зламало мене. Наразі я навчаюся на першому курсі в коледжі за психологічною спеціальністю, я вірю, що моє становище лише посилить мою спроможність допомагати іншим. Я знаю, що без страждання, те, до чого я прийшов, було б неможливим» (Frankl, 1959, р. 65). Насправді, «зухвала сила людського духу» це назва роботи, яку Д. Лонг презентував на Третньому Світовому Конгресі з Логотерапії у 1983-му році.

Третій принцип називається «три виміри людини» (Guttman, 2008, р. 43), що означає сприйняття людини як психофізичної та духовної єдності.

Четвертий принцип Д. Гуттман формулює наступним чином: «людський дух – здорове ядро в кожній людині» (Guttman, 2008, р. 44). Мається на увазі, що згідно з логотерапією, хворіти може людське тіло або ж людська душа, проте не її дух: «Людина може підійматися вище себе та виходити за свої кордони» (Guttman, 2008, р. 44) – *цей, п'ятий принцип*, передбачає унікальну людську здатність долати фізичні та ментальні обмеження завдяки любові та задля іншої нужденної людини.

Шостий принцип: «людина має здатність до самодистанціювання», і це не потребує пояснення, тоді як *сьомий принцип* визначає, що «ми живемо сьогоденням та маємо дивитися в майбутнє» (Guttman, 2008, р. 44) означає, що ми обумовлені не тільки минулим, а й майбутнім. З сьомим принципом зіставляється цитата Ф. Ніцше, на яку В. Франкл часто посилається в своїх роботах та яка вже була наведена вище – «Хто має «навіщо», той витримає майже будь-яке «як» (Frankl, 1959, р. 37).

Восьмим принципом є те, що «кожна людина унікальна та незамінна», а *дев'ятим* те, що «сенси є суб'єктивним та змінюваним» (Guttman, 2008, р. 45). Цей принцип варто пояснити. Йдеться про те, що за В. Франклом, кожна ситуація в житті дає можливість відкрити сенс. Індивід самостійно має вирішувати, втрачати чи використовувати кожну унікальну можливість. Відповідно, суб'єктивність та змінюваність сенсу означає варіативність можливостей для кожної людини в кожній конкретній життєвій ситуації. З цього принципу

впливає наступний, *десятий*, а саме: «сенса моменту» (Guttman, 2008, р. 46), у рамках якого наголошується необхідність інтелектуальних зусиль та концентрації аби схопити цей сенс, адже він не являє себе відкритим, його потрібно виявити.

Після *одинадцятого принципу*, який звучить як «ми відповідальні за наш вибір», Д. Гуттман виводить *принцип «духовної напруги»* (Guttman, 2008, р. 47). Цей принцип означає, що відповідно до логотерапії, духовна напруга є необхідною для досягнення важливих цілей та завдань в житті. Прикметно, що така напруга не має нічого спільного зі звичайною напругою, яка виражається як стрес.

Останні логотерапевтичні принципи логічно виходять з її теоретико-методологічних засад та формулюються наступним чином: «Відкриття сенсу в житті – не подарунок, а досягнення» (Guttman, 2008, р. 48), або: «Позитивне ставлення до життя» (Guttman, 2008, р. 49), чи: «Щастя – це побічний продукт сенсу життя» (Guttman, 2008, р. 49; Kreitler, 2016, р. 96).

Отже, принципи логотерапії, які вивів Д. Гуттман дають змогу систематизувати основні засади теорії В. Франкла. Ці принципи акцентують увагу на головних логотерапевтичних аспектах, а саме важливості схоплення та втілення життєвого сенсу незалежно від зовнішніх та внутрішніх обставин. На основі цих принципів вибудовуються основні логотерапевтичні методи та інструменти для вимірювання, а саме: парадоксальна інтенція, «Сократичний діалог» (Leontiev, 2016, р. 284) та PIL (The Purpose in Life Test) тест, який є найбільш використовуваною шкалою для вимірювання сенсу життя відповідно до логотерапевтичних припущень (García-Alandete et al., 2016, р. 75; Bronk, 2016, р. 28).

Підсумовуючи, В. Франкл досягає поставленої мети, а саме виходить за межі існуючих психотерапевтичних теорій, реабілітуючи духовний аспект людини та розробляє теорію, яка протистоїть редукціонізму та психологізму. Враховуючи вихід за межі психоаналізу та індивідуальної психології, В. Франкл,

все ж таки, не відкидає усіх теоретичних засад даних теорій, а доповнює їх духовними вимірами, що збагачує психотерапію як науку.

Логотерапія постає як теорія, в центрі якої лежить ствердження щодо прагнення людини до особистісного та всесвітнього сенсу. В рамках цієї теорії, людина розглядається як тілесна «трьох-вимірна», цілісна та унікальна істота, наділена свідомістю, відповідальністю та набором особистісних цінностей, які мають бути втіленими задля наближення до відкриття сенсу власного життя. Схопленню життєвого сенсу може посприяти робота, любов та страждання, проте, В. Франкл неодноразово підкреслює, що вони не є необхідними для наближення до наповненого життя.

Логотерапевтичні методи допомагають людині розкрити власні сенси та актуалізувати їх завдяки усвідомленню та втіленню унікальних особистісних цінностей, що, в результаті, веде до наповненого та щасливого життя. До того ж, сама логотерапія розглядається не тільки як психотерапевтична теорія, а може бути застосована до людей, які не мають психічних захворювань, що виводить її за межі психотерапії та наближає до філософії.

Проаналізувавши теоретико-методолгічні засади логотерапії, можна вдаватися до аналізу філософського компоненту даної теорії, а саме до дослідження спорідненості логотерапії з іншими філософськими теоріями задля з'ясування місця логотерапевтичної теорії серед інших філософських концепцій.

РОЗДІЛ II. Філософські засади «логотерапії».

2.1. «Логотерапія» у світлі філософії.

Джерела, опрацьовані в першому розділі даної роботи неперозоро показують наявність логічного зв'язку логотерапії В. Франкла з екзистенціальною течією філософії. Навіть саме поняття «логотерапія» певний час носило назву «Existenzanalyse» (екзистенціальний аналіз), як вже зазначалося в попередньому розділі. Отже, проаналізувавши появу досліджуваного поняття з історичної перспективи та дослідивши його теоретико-методологічні аспекти, які більшою мірою стосуються саме психотерапевтичних засад, варто вдатися до аналізу логотерапії через призму філософії. Даний підрозділ буде присвячено встановленню взаємозв'язку між філософською думкою представників екзистенціального напрямку філософії та логотерапевтичною концепцією В. Франкла, а також дослідженню спорідненості логотерапії з іншими філософськими ідеями, зокрема, з феноменологією М. Шелера та філософією Платона.

Варто розпочати з короткого екскурсу до основних постулатів філософії екзистенціалізму або, точніше, зі з'ясування того чи існує екзистенціалізм як окрема філософська школа. Для цього можна звернутися до визначення екзистенціалізму. Як зазначає Піама Гайденко, «екзистенціалізм» («філософія існування») – напрям в західній філософії, що виник на початку XX-го ст. як спроба створити новий світогляд, що відповідає поглядам «людини сьогодення», який користувався великим впливом в 1940-1960-ті роки (Гайденко, 2001, с. 678). Важливою в контексті даного дослідження є систематизація мислителів за приналежністю до даного філософського напрямку, наведена П. Гайденко. Так, на ряду з С. К'єркегором та його релігійно-містичним вченням, до ідейних натхненників екзистенціалізму віднесено Едмунда Гуссерля з його феноменологією. Також, виділено два різновиди екзистенціалізму – «релігійний», куди віднесено Габріеля Марселя, К. Ясперса, Миколу Бердяєва, Лева Шестова та М. Бубера, та «атеїстичний», до якого вписано Ж.-П. Сартра та А. Камю, тоді як М. Гайдеггера не віднесено до жодного з таборів (Гайденко,

2001, с. 679). Цікаво, що Ж.-П. Сартр у своїй відомій праці «Екзистенціалізм – це гуманізм» також виокремлював два вище зазначених різновиди екзистенціалізму, щоправда, М. Гайдеггера він, все ж таки, відніс до «екзистенціалістів-атеїстів» (Сартр, 1989, с. 2).

У визначенні П. Гайдено наводяться певні риси даного філософського напрямку, проте вказується про спільність у поглядах лише деяких мислителів стосовно кожної риси, тож, ці риси не наводитимуться, адже їх не можна віднести до обов'язкових положень, з якими погоджуються усі «представники напрямку». Попереднє словосполучення взято в дужки, адже різні дослідники наділяють приналежністю до філософії екзистенціалізму різних мислителів. Наприклад, Вальтер Кауфман, який взагалі не вважає екзистенціалізм філософським напрямом (Kaufmann, 1956, р. 11), а, скоріше, бачить його як певну позначку, яка об'єднує різні «повстання» проти традиційної філософії, до «екзистенціалістів» відносить також Федора Достоевського, Ф. Ніцше, Райнера Рільке та Франца Кафку. Можна зробити висновок, що доцільнішим буде проаналізувати точки перетину теорії В. Франкла з філософією кожного окремого філософа, збіг з якими можна знайти в працях мислителя, аніж зіставляти логотерапію з «екзистенціалізмом», що й буде зроблено нижче.

У своїх працях В. Франкл найчастіше звертається до висловлювань та аргументів К. Ясперса, М. Гайдеггера та М. Шелера, проте М. Шелера слід виокремити зважаючи на дві наступні причини: по-перше, його філософію варто відносити до феноменологічної, а не екзистенціальної (щоправда, деякі з дослідників визначають М. Шелера та, навіть самого В. Франкла як філософів-екзистенціалістів (Costello, 2015, р. 6), по-друге, його вплив на розвиток логотерапії, навіть за словами самого В. Франкла, перевершує вплив будь-кого з цитованих ним мислителів (Frankl, 1985, р. 17). Отже, встановлення місця «логотерапії» серед інших філософських концепцій буде розпочато зі звернення до філософії К. Ясперса.

В. Франкл використовує одне з висловлювань К. Ясперса для підкріплення своєї тези щодо того, що самоактуалізація постає наслідком інтенціональності

людського життя: «Людина стає тим, ким вона є, завдяки справі, яку вона робить своєю» (Frankl, 2014 р. 34). В. Франкл сходиться з К. Ясперсом не тільки в цьому конкретному випадку, він поділяє багато уявлень К. Ясперса про людину, що буде показано нижче завдяки аналізу праці К. Ясперса, яку В. Франкл часто цитує у своїх роботах, а саме «Філософської віри».

У цій праці К. Ясперс пише, що людина знаходить у собі свободу (Ясперс, 1991, с. 449) та, що завдяки цій свободі людина прагне стати тим, ким вона «може і має бути», що свобода людини «зафіксує абсолютний ідеал її розвитку» (Ясперс, 1991, с. 452). Отже, К. Ясперс характеризує свободу як рису, що неминуче притаманна людині та, яку можна назвати визначальною. Згадаємо, що В. Франкл виділяв свободу як один з факторів, які характеризують людське буття як таке, поряд з духовністю та відповідальністю (Frankl, 1980 р. 17). До того ж, В. Франкл посилається на К. Ясперса, коли пише, що бути людиною означає бути відповідальним, адже це зворотна сторона свободи (Frankl, 1980 р. 83). Відповідно, В. Франкл та К. Ясперс мають схожі уявлення, якщо не щодо людини в цілому, то принаймні щодо антропологічного місця свободи.

Д. Леонтьєв показує, що В. Франкл активно користується термінологією К. Ясперса, наприклад, коли каже про «безумовний сенс життя», який треба відрізнити від загальнозначущого аналогічно до того, що казав К. Ясперс щодо істини (Леонтьєв, 1990, с. 46, 151). Варто вдатися до аналізу цього фрагменту у К. Ясперса аби виявити розуміння того, що саме В. Франкл мав на увазі.

К. Ясперс пише, що істина, якою «я живу», існує виключно завдяки тому, що «я стаю тотожним їй» (Ясперс, 1991, с. 421). Він додає, що у своєму явленні така істина є історичною, а в своєму об'єктивному висловлюванні вона не загальнозначуща, а саме безумовна. «Загальнозначущу» ж істину К. Ясперс описує як таку, вірність якої можна довести, яка існує «без мене» поза історією й часом та яка співвідноситься з «передумовами і методами пізнання в рамках кінцевого» (Ясперс, 1991, с. 422). Отже, саме слово «істина» набуває схожості з Франкловим «сенсом» у контексті його автентичності та унікальності, що сам В. Франкл неодноразово підкреслював в своїх працях. Логотерапевтичний

унікальний сенс життя, так само як й безумовна істина К. Ясперса містять у собі значливість для їх носія, до того ж їх «істинність» не може бути доведена, адже вона не має загальнозначущого сенсу.

Повертаючись до теми свободи та відповідальності, варто зазначити, що В. Франкл наводить в приклад «entscheidendes Sein» К. Ясперса та «Dasein» М. Гайдеггера у якості погляду на людину, що є протилежним до психоаналітичного, в рамках якого людина не керується (інстинктами), а є «екзистенціально відповідальною за власне існування» (Frankl, 2000, p. 32), що, звичайно, відповідає логотерапевтичному погляду на людину.

Слід зазначити, що В. Франкл часто згадував М. Гайдеггера у своїх працях (Frankl, 1980, p. 212; Frankl, 1980, p. 42; Frankl, 2014, p. 14; Frankl, 2014, p. 108). Він навіть писав, що намагається не зловживати Гайдеггерівською фразеологією (Frankl, 1980, p. 271). Проте, можна зробити припущення, що зважаючи на хороші стосунки між В. Франклом та М. Гайдеггером, про що вже згадувалося вище, В. Франкл не є прихильником автора праці «Буття та час». В. Франкл і сам писав, що тоді як робота Людвіга Бінсвангера, основоположника екзистенціальної психології, зводиться до застосування Гайдеггерівських концепцій у психіатрії, логотерапія є результатом аплікації концептів М. Шелера у психотерапію (Frankl, 2014, p. 14). Попри це, дослідник Олег Платонов знаходить спільне у поглядах В. Франкла та М. Гайдеггера – бачення духовного як інтенціональності, самотрансценденції людини та спрямованості свідомості назовні, одночасно з думкою про те, що людина є такою (духовною) тільки тоді, коли «вона виходить за межі свого тілесного і духовного буття, тобто підноситься над собою» (Платонов, 2005, с. 132).

Перш ніж перейти до аналізу спорідненості феноменології М. Шелера та логотерапії В. Франкла, варто згадати про Ж.-П. Сартра та А. Камю. В оприлюдненій бесіді з пацієнтом В. Франкл зазначає, що вважає філософію цих екзистенціалістів нігілістичною (Frankl 2014 p. 49), з чого можна зробити певний висновок: якщо користуватися умовним розподілом екзистенціалістів на «релігійних» та «атеїстичних», логотерапія В. Франкла більше пов'язана саме з

філософією представників першої, аніж другої групи. Попри це, дослідник Д. Гуттман знаходить відповідність між ідеями, висунутими А. Камю у філософському есе «Міф про Сізіфа» та логотерапевтичною теорією. Він зазначає, що Сізіф знаходить сенс у стражданні, а згідно з логотерапією, страждання для досягнення сенсу в житті є найважливішою боротьбою (Guttman, 2008, р. 61). Отже, не зважаючи на несприйняття самим В. Франклом ідей «атеїстичних» екзистенціалістів, вони можуть частково співпадати з ідеями, закладеними у логотерапії.

На цьому етапі можна переходити до аналізу текстів М. Шелера, на які посилався В. Франкл, проте слід зробити невеликий відступ та вдатися до огляду етапів розвитку філософа, аби наблизитися до більш чіткого розуміння його концептів та філософських ідей. Німецький філософ, соціолог та антрополог М. Шелер народився в 1874-му році. Альфред Шутц зазначає, що більшість коментаторів М. Шелера розрізняють декілька етапів розвитку філософа (Schutz, 1970, р. 134) та описує їх. Тут буде коротко окреслено основні етапи творчості М. Шелера, про які пише А. Шутц.

Дослідник пише, що М. Шелер розпочав свій науковий шлях як учень Рудольфа Ейкена, який, в свою чергу, сформував повагу М. Шелера до таких мислителів, як Святий Августин, Б. Паскаль, Ф. Ніцше, Вільгельм Дильтай, Анрі Бергсон та, насамперед, Е. Гуссерль, який, як відомо, значно вплинув на М. Шелера. А. Шутц додає, що теорія категоріальної інтуїції, ейдетичний метод та доктрина ідеальних об'єктів Е. Гуссерля, хоча й у дещо «неортодоксальній інтерпретації», стали в руках М. Шелера чудовими інструментами для дослідження царини емоцій та цінностей (Schutz, 1970, р. 134). Після навернення у католицизм (1899 рік), М. Шелер, як переконаний християнин, стає персоналістом та теїстом (Schutz, 1970, р. 134). Тут необхідно дещо пояснити.

У Стендфордській «Філософській Енциклопедії» зазначається, що персоналістична філософська думка розвивалася протягом усього XIX-го століття як реакція на «деперсоналізуючі» елементи в раціоналізмі доби Просвітлення, пантеїзм, Гегелівський абсолютний ідеалізм, індивідуалізм,

колективізм в політиці та матеріалістичний, психологічний та еволюційний детермінізм. Справа в тому, що персоналізм завжди підкреслює центральне положення особи в якості основного локусу у філософських, теологічних та гуманістичних дослідженнях. До того ж, персоналізм розуміється як підхід або система думки, яка розглядає або має тенденцію розглядати особистість як основний пояснювальний, гносеологічний, онтологічний та аксіологічний принцип усієї реальності, хоча кожен з цих принципів може мати різні конотації, в залежності від конкретного виду персоналізму, а саме, ідеалістичного, феноменологічного, екзистенціального чи томістичного (Williams & Bengtsson, 2020). Отже, після 1899-го року М. Шелер ставить особистість в центр свого філософського бачення.

Повертаючись до окреслення основних етапів творчості М. Шелера, варто зазначити, що через деякий час після навернення до католицизму, його концепт Бога та ставлення до релігії зазнали різкої зміни, яка, на думку А. Шутца була не результатом втрати віри М. Шелером, а скоріше результатом тривалого конфлікту між його соціологічним розумінням релятивістської структури становища людини та його віри в існування абсолютних цінностей, у тому числі особистісного Бога, який розкриває себе в своїх актах. Цей останній період творчості німецького персоналіста дослідник називає «пантеїстичним» (Schutz, 1970, p. 135) та додає, що впродовж нього М. Шелер збагнув розвиток світової історії як прогрес від алогічних та «сліпих» імпульсів до звершення долі людства в сферах цінності та духовного існування, що означало для М. Шелера прояв Божественної сили (Schutz, 1970, p. 135). У цих характеристиках можна прослідкувати наявність тих тем, які є актуальними для логотерапії, а саме теми духовності, цінностей та уваги до особистості. Проте, для більш конкретного розуміння кореляції між ідеями М. Шелера та В. Франкла, слід звернутися безпосередньо до текстів М. Шелера.

У своїх роботах В. Франкл найчастіше посилається на одну з праць М. Шелера, а саме на «On the Eternal in Man» (Frankl, 2014), хоча й цитує М. Шелера частіше за будь-кого іншого. Попри це, за словами А. Ленгле, В. Франкл був

ознайомлений та імплементував в логотерапію думки Шелера, які викладені в його роботі «Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik» (Längle, 2014, p. 70), яка була його першою та найбільш впливовою працею з феноменології (Zachary & Steinbock, 2019), адже саме в цій праці феноменолог розкриває свою теорію цінностей. А. Ленгле також зазначає, що Шелерова феноменологія цінностей, а саме його аналіз любові та почуттів, його погляд на людину як на духовну істоту знайшли резонанс з Франкловими поглядами (Längle, 2014, p. 70). Тож, варто вдатися до аналізу цієї праці М. Шелера, аби унаочнити характер зв'язку між ідеями обох мислителів.

У своїй роботі М. Шелер, спираючись на критику Іммануїла Канта, формулює власну теорію. Так, встановлюючи ціннісні ієрархічні відносини, М. Шелер виявляє два порядки. Перший впорядковує за рангом висоту цінностей, яка визначена відповідно до її сутнісного носія, а другий представляє собою чисто матеріальний порядок, він є порядком фундаментальних ціннісних якостей, котрі М. Шелер називає «цінностями модальності» (Scheler, 1973, p. 100). Ціннісний світ, за М. Шелером, є незалежним та таким, що спирається на «формальні сутнісні зв'язки», які, в свою чергу, є незалежними від усіх видів цінностей, ціннісних якостей та від ідеї «носія цінностей», вони кореняться в сутності цінності як цінності. У своїй сукупності вони складають «чисту аксіологію» (Scheler, 1973, p. 81). Тобто, згідно з теорією М. Шелера, є деякі аксіоматичні положення, згідно з якими, цінності можуть сприйматися особистістю як суб'єктом ціннісного пізнання, проте, не залежать від цього суб'єкта. Нижче буде наведено ці аксіоми.

Перш за все, М. Шелер зазначає, що всі цінності треба диференціювати на «позитивні» та «негативні» (Scheler, 1973, p. 81). Такий розподіл мислитель визначає задля простоти означення. Далі, М. Шелер формулює *аксіоми*, які частково були відкриті Ф. Brentano, і які стосовно буття можуть бути виявлені наступним чином: «Існування деякої позитивної цінності само по собі є позитивною цінністю; існування деякої негативної цінності само по собі є негативною цінністю; не існування деякої позитивної цінності само по собі є

негативною цінністю; не існування деякої негативної цінності само по собі є позитивною цінністю» (Scheler, 1973, p. 82).

Наступна аксіома звучить так: «Будь-яка повинність має бути обґрунтована цінностями та повинні існувати лише позитивні цінності, а негативні не повинні існувати» (Scheler, 1973, p. 82). У цій аксіомі йдеться про зв'язок між цінністю та певною ідеальною повинністю, тоді як наступна розкриває зв'язок між буттям та ідеальною повинністю: «Має право на буття усе (позитивно) повинне; не має – усе не повинне; не має права на небуття усе повинне; але все не повинне має право на небуття» (Scheler, 1973, p. 82). Відповідно до останньої аксіоми, цінність не може бути і позитивною і негативною одночасно (Scheler, 1973, p. 83).

Окреслення аксіом є необхідним для аналізу Шелерової ієрархії цінностей, яка, на його думку, ґрунтується на сутності цінностей, які, в свою чергу, базуються на вище наведених аксіоматичних сутнісних фактах. Нижче буде проаналізовано ієрархію цінностей М. Шелера.

Для цього варто звернутися до сучасного дослідження бразильських науковців, які підтверджують наявність тісного зв'язку між феноменологією М. Шелера та логотерапією В. Франкла. Вони зазначають, що, згідно з М. Шелером, існує велика різниця між цінностями та що ця різниця стає очевидною завдяки феномену надавання переваги (preference), який керує нашими моральними вчинками. До того ж, те що М. Шелер називає «етос» (ethos), а саме порядок надання переваги, на його думку, є наявним у кожній особистості (Cadena & Castañon, 2020, p. 114). Важливо зазначити, що М. Шелер не ототожнює надання переваги зі звичайним вибором, він пише: «Надання переваги відбувається без будь-якого прагнення, вибору чи бажання. Адже ми кажемо: “я надаю перевагу розі, а не гвоздиці” і т.д., навіть не думаючи про який-небудь вибір. Кожен вибір – це вибір між однією та іншою дією. Навпаки, надання переваги є можливим також й стосовно благ та цінностей» (Scheler, 1973, p. 87). Отже, надання переваги є ключовим у визначенні ієрархії цінностей чи, скоріше, переваги одних цінностей над іншими, що буде детальніше окреслено нижче.

М. Шелер виділяє *чотири рівні в ієрархії цінностей*. На першому рівні цінності поділяються на «приємні» та «неприємні» й відповідають функції сенситивного сентиментального сприйняття з його виявами – насолодою та стражданням. На другому рівні постають життєві (vital) цінності, які постигаються за допомогою «вітального сенситивного сприйняття» (Cadena & Castañon, 2020, p. 114). На цьому рівні цінності речей поділяються на «благородні» та «низькі». На наступному рівні розташовані духовні цінності, які сприймаються за допомогою «аксіологічного сентиментального сприйняття», що керується «любов'ю» та «ненавистю». Дослідники зазначають, що за М. Шелером, життєві цінності повинні приноситися в жертву духовним цінностям (Cadena & Castañon, 2020, p. 114). На останньому, найвищому рівні, постають цінності святості та нечистоти, що відповідають сентиментальним станам блаженства та відчаю. Почуттями, що пов'язані з цими цінностями є віра та поклоніння, а також їх протилежність – невіра. Дослідники зазначають, що духовні цінності можуть бути досягнені за допомогою акту любові та наводять такий вислів М. Шелера: «Усі інші цінності є символами цінностей святості» (Cadena & Castañon, 2020, p. 114).

Отже, за М. Шелером, існує чотири рівні – рівень сприйняття, життєвий рівень, духовний рівень, рівень святості. Цим рівням відповідають конкретні цінності (насолада/ненасолода, благородність/низькість, любов/ненависть, святість/нечистота), емоційні стани (збудження, жвавість, співчуття, блаженство) та почуття (насолада та страждання, здоров'я та хвороба, вдячність та зневага, віра та відчай) (Cadena & Castañon, 2020, p. 115).

Така деталізація ідей М. Шелера є необхідною для подальшого аналізу співставлення думок М. Шелера та В. Франкла. Дослідники зазначають, що В. Франкл, приймаючи Шелерову теорію цінностей, пропонує нову теорію позитивної мотивації (Cadena & Castañon, 2020, p. 117). Після окреслення ієрархії цінностей М. Шелера ми можемо зіставити її з ієрархією цінностей Абрахама Маслоу та унаочнити природу змін, запропонованих В. Франклом.

На противагу теорії А. Маслоу, яка засновується на інтенції людини до задоволення своїх потреб та вивільненні інстинктивних імпульсів, логотерапевтична теорія бачить досягнення сенсу та цінностей основною мотивацією людини. Таким чином, дослідники роблять висновок, що В. Франкл не тільки успадковує Шелерові концепції, а й формує своє антропологічне бачення під їх впливом (Cadena & Castañon, 2020, p. 117). Вони додають, що в контексті критики З. Фрейда та А. Адлера, батько логотерапії відновлює цінності та духовний вимір людини, спираючись на Шелерове бачення людини, що представлено у його праці «Essence and forms of sympathy» (Cadena & Castañon, 2020, p. 117). Бразильські дослідники також зазначають про вплив філософії М. Шелера на логотерапевтичне поняття сенсу (Cadena & Castañon, 2020, p. 118). Це буде детальніше проаналізовано у наступному підрозділі.

Д. Гуттман пише, що за М. Шелером, світ сприймається особистостями суб'єктивно (Guttman, 2008, p. 61), тож він критикує науковий плюралізм через його роздроблення людини на виміри (біологічний, психологічний та духовний). Д. Гуттман додає, що М. Шелер бачить людину як окрему неподільну єдність, відповідно, коли ми спрямовуємо увагу на окремі її частини, ми не можемо побачити існування людини. Також, за М. Шелером, людина живе одночасно у всіх трьох вимірах (тіло, душа та дух) та, відповідно, вона може вільно виявляти, як ці виміри функціонують разом та створюють особистість та її стосунки зі світом (Guttman, 2008, p. 61). Як вже зазначалося вище, що підтверджує Д. Гуттман, В. Франкл перейняв такий підхід М. Шелера до життя та до розуміння місця людини в ньому (Guttman, 2008, p. 61).

Д. Гуттман також зазначає про вплив Шелерового розрізнення між двома поняттями, які українською перекладаються як «доля» («fate» та «destiny»). Він пише, що В. Франкл запозичив Шелерове розуміння поняття «destiny», яке, на відміну від «fate», є невід'ємною частиною самості та, яке, на думку В. Франкла, пов'язано з тим, як ми відповідаємо на те, що трапляється в нашому житті (Guttman, 2008, p. 62). Окрім поняття «долі», дослідник пише про вплив М. Шелера на Франклове поняття «духовної напруги», зазначає про однакове

визначення особистості мислителями, а саме, як носія цінностей та визначення місця духовної складової людини, яка, на думку обох філософів, не може «захворіти» (Guttman, 2008, р. 62), як, наприклад, це може зробити фізична або психічна складова.

Як було показано вище, певні феноменологічні ідеї М. Шелера були покладені в основу філософії В. Франкла та логотерапії, зокрема його бачення особистості, ієрархія цінностей та антропологічне місце духовності.

Нарешті, поглянемо на зв'язок логотерапії з філософією Платона, про що майже не зазначається в аналізованій дослідницькій літературі. Для доведення наявності спорідненості їхніх філософських поглядів, звернемося до В. Франкла: «Вимога актуалізації цінностей – вимога, яка випромінюється зі світу цінностей у життя людей – таким чином, стає конкретною вимогою кожної години та особистим викликом кожної окремої людини» (Frankl, 1980, р. 107). Таке «випромінювання зі світу цінностей» нагадує випромінювання ідей з Гіперуранії чи Платонівського «світу ідей», так само як й випромінювання архетипів з Юнгового «колективного несвідомого».

Детальніше досягнути точки перетину логотерапії з філософією Платона зможуть допомогти висновки Стівена Костелло, який вважає Сократа «першим логотерапевтом Заходу» (Costello, 2015, р. 2). Він зазначає, що Платон був першим, хто надав філософії функції терапії душевних захворювань, зокрема, у своїх діалогах «Хармід» та «Тімей» (Costello, 2015, р. 1). Дослідник також доводить, що думки В. Франкла та Платона збігаються в осмисленні мотивації людини, яку вони обидва бачать не в силі або задоволенні, а в меті, сенсі, істині (*verum*), благі (*bonum*) та красі (*pulchrum*) (Costello, 2015, р. 2). Наостанок, він зазначає, що для обох мислителів добробут є результатом внутрішньої гармонії, порядок – результатом інтеграції, а єдність – результатом синтезу. Таким чином, зазначає С. Костелло, Платон поєднує гармонію зі здоров'ям і щастям та бачить мету в тому, аби досягти єдності і цілісності, тоді як В. Франкл бачить єдність як інтеграцію соматичних та психічних аспектів людини, а цілісність як приєднання до двох попередніх ще й духовного чи ноетичного виміру (Costello, 2015, р. 2).

Отже, за умов ретельного аналізу, можливо знайти відповідність між, здавалося б, історично далекими філософськими ідеями, зокрема античною філософією Платона та близькою до сучасності логотерапевтичною теорією В. Франкла.

Підсумовуючи, варто зазначити, що логотерапія постає як філософська теорія, що має спільні риси з філософією представників екзистенціалізму, феноменології та персоналізму. Якщо користуватися умовним розподілом представників екзистенціального філософського напрямку, можна сказати, що логотерапевтична теорія має більше спільного з філософськими ідеями представників релігійного екзистенціалізму, зокрема К. Ясперса, проте, можна також знайти відповідність між ідеями В. Франкла та представниками атеїстичного екзистенціалізму, зокрема А. Камю. Якщо з К. Ясперсом мислитель поділяє уявлення щодо визначального антропологічного місця свободи, то з А. Камю В. Франкла поєднують мотиви щодо сенсу страждання.

Попри цитування В. Франклом М. Гайдеггера, спорідненість їхніх ідей залишається спірною, хоча вони й поділяють певні погляди щодо духовності та людини. Припускається, що В. Франкл з повагою ставився до Гайдеггера, проте не був прихильником його філософування.

Зв'язок логотерапії з феноменологією М. Шелера постає очевидним, з огляду на неодноразові згадки про це самим В. Франклом. Логотерапія успадковує Шелерові поняття та його концепцію цінностей, покладаючи цінності у центр логотерапії. До того ж, В. Франкл поділяє Шелерове бачення людини, яка, на думку обох мислителів, є неподільною та цілісною істотою, що одночасно живе у трьох часових вимірах, що збігається з уявленнями Платона про людину, яка, на його думку, має прагнути єдності.

Розкривши зв'язок між логотерапією та ідеями представників різних філософських напрямків і з'ясувавши місце логотерапії серед інших філософських концепцій, варто вдатися до визначення філософських особливостей центрального для логотерапії поняття, а саме поняття «сенсу».

2.2. Аналіз поняття «сенсу» в працях Віктора Франкла.

Як було показано вище, поняття «сенсу» (meaning) є основним для логотерапії В. Франкла. Висуваючи сенс у центр власної теорії, австрійський вчений доповнює існуючі психотерапевтичні теорії, які він звинувачує у психологізмі, відсутності духовної складової та сліпоті до цінностей, називаючи їх «spirit-less» та «value-blind» (Frankl, 1953, p. 9). Проте, сама категорія «сенсу» не є чимось остаточно визначеним та вживається різними філософами в різних значеннях. Відповідно до цього, нижче буде здійснено аналіз поняття сенсу Франклового штибу, задля наближення до осмислення філософського змісту логотерапії.

Варто розпочати зі звернення до визначення поняття «логосу» (λόγος), на базі якого В. Франкл вибудовує своє поняття сенсу. Поняття «логос» було вперше вжито Гераклітом та передбачало основоположний принцип Всесвіту, який являє собою приховану єдність протилежностей, що перебувають в напрузі (Lisagor, 2020, p. 523). Вище вже зазначалося, що слово «логос» має багато значень та варіантів перекладу. Так, поняття зі східних філософських систем, а саме «дао» та «дхарма» вважаються близькими до поняття «логос» (Яременко, 2018, с. 36), Тетяна Григор'єва ставить його в один ряд з такими поняттями, як «нус» (νοῦς) та «розум» (Григор'єва, 1992, с. 12). Для християнства «логос» ототожнюється з Ісусом Христом (Горкуша, 2004, с. 41), а Аристотель та М. Гайдеггер перш за все категорію «логосу» пов'язують із сущим (Гончарова, 2007, с. 139).

Що стосується значення логосу, яке покладено в саму назву теорії, С. Костелло зазначає, що в логотерапії логос передбачає означення «духовного» та «сенсу» (Costello, 2016, p. 347). А ось, що сам В. Франкл пише про сучасні йому конотації логосу: «Логос включає в себе пізнання та сприйняття сенсу. Цим компонентом логотерапії пояснюється її привабливість в такий час, як наш, коли почуття беззмістовності настільки розповсюджене та переважає» (Frankl, 1985, p. 83). Таким чином, В. Франкл, поміж іншим, пояснює актуальність його

логотерапевтичної теорії. Згідно з вказаним вище, «логос» набуває тотожності із сенсом, що робить сенс центральним поняттям логотерапії.

Окресливши основні конотації логосу, можна переходити до аналізу самого поняття «сенсу» у В. Франкла. Для цього варто звернутися до однієї з однієї з праць В. Франкла, а саме: «Що означає сенс?» («What Is Meant by Meaning?»).

В. Франкл зазначає, що «сенс сенсу полягає в тому, що він спрямовує хід буття» (Frankl, 2014, р. 42), саме тому мислитель наголошує на важливості того, що сенс не має співпадати з буттям. У цій напрузі між реальністю та ідеалом мислитель знаходить людину, він пише: «Бути людиною означає бути зверненою до сенсу, який потребує здійснення та цінностей, що потребують реалізації» й додає, що «людське існування не є автентичним, якщо воно не переживається як самотрансценденція» (Frankl, 2014, р. 43). Таким чином, В. Франкл постулює центральність сенсу та цінностей, які є нерозривними, у людському житті, що й буде показано нижче.

Далі, критикуючи З. Фрейда за його віру в тотожність детермінації та мотивації, В. Франкл звертається до питання щодо відносності та суб'єктивності сенсів та цінностей. Він зазначає, що сенси є відносними тільки у тому плані, що вони стосується конкретної людини, яка перебуває в особливій ситуації, додаючи, що сенс постійно змінюється в залежності від людини та зважаючи на те, що час плинний, відповідно й унікальні сенси набувають постійних змін (Frankl, 2014, р. 45). Підсумовуючи, він зазначає, що не існує «універсального сенсу життя», а є лише «унікальні сенси індивідуальних ситуацій». Проте, В. Франкл додає, що існують сенси, котрі поділяються великою кількістю людей протягом історії. Такі сенси, підкреслює мислитель, стосуються скоріше положення людини як такого, аніж унікальних ситуацій – саме такі сенси В. Франкл називає цінностями (Frankl, 2014, р. 46). Також, мислитель зазначає, що цінності, будучи загальнолюдськими універсальними сенсами, певним чином полегшують людське існування (Frankl, 1966, р. 7).

Таке визначення цінностей підтверджує їх важливість в логотерапевтичній теорії та їх нерозривність із сенсами. Мислитель також згадує ієрархію цінностей М. Шелера, спираючись на яку, В. Франкл зазначає, що переживання певної цінності передбачає переживання того, що вона є вищою за якусь іншу, з чого виводить, що для конфліктів цінностей немає місця (Frankl, 2014, p. 46). Проте, В. Франкл зазначає, що переживання ієрархічного порядку цінностей не звільняє людину від прийняття рішень та визначає роль совісті, за допомогою якої, на його думку, цінності мають піддаватися перевірці (Frankl, 2014, p. 47). Таким чином, В. Франкл висуває совість (до того ж, совість «трансцендентного походження» (Loewenthal, 2020, p. 173) на передній план у процесі набуття людиною унікальних сенсів. Вона виступає «органом сенсу», спрямовуючи кожную людину та змушуючи її усвідомлювати свою мету в житті (Cyrus, 2020, p. 800).

Варто зробити уточнення: те, що тут пишеться як «совість» в англійському тексті В. Франкла подається як «conscience», що має два переклади, а саме «совість» та «свідомість». Ми обираємо саме такий варіант перекладу, адже знаходимо відповідне використання поняття у текстах російського дослідника логотерапії Д. Леонтьєва (Леонтьев, 1990) та у текстах дослідника Жана Тощенко (Тощенко, 2016, с. 54).

Поняття совісті, яке мислитель протиставляє поняттю «псевдоморалі суперего» (Frankl, 2014, p. 52) дійсно набуває визначального значення для логотерапії. Він зазначає, що «жива, ясна та точна совість – єдине, що дає людині можливість чинити опір ефектам екзистенційного вакууму – конфронтизму та тоталітаризму» (Frankl, 2014, p. 52). Попри це, В. Франкл наголошує на тому, що совість може помилятися, адже вона, насамперед, є совістю людською. Таким чином, людина ніколи не знає чи істинним є сенс, який вона прийняла для себе (Frankl, 2014, p. 52).

Повертаючись до питання про суб'єктивність сенсів, В. Франкл пише, що суб'єктивними є не сенси, а перспектива, в якій ми бачимо реальність та додає, що ця суб'єктивність все одно не применшує об'єктивності реальності як такої

(Frankl, 2014, p. 48). Мислитель унаочнює попередню думку за допомогою наведення перекладу латинського слова «perspectum» (побачене крізь), тож, зазначає В. Франкл, «те що бачиться в перспективі, наскільки б суб'єктивною вона не була, – це об'єктивний світ» (Frankl, 2014, p. 49). Щоправда, В. Франкл вирішує замінити слово «об'єктивний» на «транссуб'єктивний». Щодо цього він зазначає, що транссуб'єктивними є й речі, й сенси. Розширюючи це поняття, мислитель пише, що транссуб'єктивність відповідає самотрансценденції. Він пояснює це так: «Люди трансцендують себе у спрямуванні до сенсів і ці сенси є дещо іншими, ніж самі ці люди; сенси не є просто вираженням самоті людини, вони більше, ніж проекція самоті. Сенси виявляються, а не вигадуються» (Frankl, 2014, p. 49).

Отже, сенси у розумінні В. Франкла є об'єктивними у тому розумінні, що вони не залежать від суб'єкта. Відповідно, кожній ситуації, в якій перебуває конкретна людина, притаманний певний сенс, який людина може вхопити, проте вона не може наділити ситуацію сенсом.

Наостанок, В. Франкл підкреслює, що логотерапія не розповсюджує приписи та, що жоден логотерапевт не буде робити вигляд, ніби знає, що є цінним, а що ні, що має сенс, а що ні (логотерапевт не буде «нав'язувати свій *Weltanschauung*»). Він лише зазначає, що у життя є сенс та, що людина володіє свободою здійснювати цей сенс (Frankl, 2014, p. 54). Красиву аналогію щодо цього В. Франкл наводить в іншій своїй праці, зазначаючи, що логотерапевт скоріше має нагадувати офтальмолога, ніж художника (Frankl, 1962, p. 27). Тим самим підкреслюючи важливість самотійного відкриття людиною цінностей та власних унікальних сенсів.

Дослідник Чарльз Діксон у своїй праці також зазначає про завдання логотерапевта, який, на його думку, має феноменологічно досліджувати безпосередні факти реального життєвого досвіду, в результаті чого, зазначає дослідник, логотерапевт може побачити, що сенс в житті може також бути набутий через зустріч з прекрасним та глибоку взаємодію з іншим (Dickson, 1975,

р. 210). Тож, існує багато способів відкриття особистісного сенсу, умови для відкриття якого пропонує кожна конкретна життєва ситуація.

Л. Абрамі, резюмуючи значення «сенсу» в логотерапії пише, що воно вживається для описання основної мотивації та наслідку, який виражається у почутті або емоції, – глибокого наповнення, що переживає людина, яка реалізує одну зі своїх мрій чи ідеалів (Abrami, 2016 р. 305). Таким чином, сенс одночасно постає висхідною точкою та ціллю людського існування. Здається, Л. Абрамі схопив думку мислителя, адже В. Франкл писав, що «тільки тією мірою, якою людина реалізувала конкретний сенс свого життя, тією ж мірою вона є наповненою» (Frankl, 1962, р. 26).

Отже, для В. Франкла, почуття щастя, гармонії та наповненості є лише побічним ефектом втілення особистих сенсів. Важливим уточненням щодо логотерапевтичного сенсу є те, що сенс це не екстраполяція власних потреб чи бажань, а відкриття чогось важливого, що надає життю людини певної мети (Brouwers & Tomic, 2016, р. 85). Тобто, варто відрізняти особисті бажання від сенсів, які потребують свого відкриття.

Українські дослідники проводять чітке розмежування між «сенсом життя» та «сенсом ситуації» за В. Франклом. Вони трактують «сенс ситуації» як щось, близьке до поняття «значення», тобто як «шлях, спосіб розв’язання ситуації (навіть вихід з неї)» (Чаплак & Чуйко, 2017, с. 104). Вони зазначають, що, навіть, коли мова йде про знаходження сенсу через вибір і слідування покликанню, Франкл має на увазі саме «сенс ситуації», а не «сенс життя» людини, адже навіть така значлива та ціннісна річ як покликання «не вичерпує суть поняття “життя” як екзистенційного буття людини в світі» (Чаплак & Чуйко, 2017, с. 104). Це можна інтерпретувати так, що через схоплення сенсу кожної окремої ситуації, людина може наближатися до сенсу свого життя, проте, його відкриття є більшим за схоплення ситуаційних сенсів. Адже, як зазначають дослідники, навіть віра в існування сенсу життя, коли людина її приймає, стає головною проблемою людини (Чаплак & Чуйко, 2017, с. 104). Важливо уточнити, що, скоріш за все, слово «проблема» використано дослідниками не в прямому сенсі,

а, радше, задля унаочнення та підсилення переважання поняття «сенсу життя» над поняттям «сенсу ситуації».

Дещо більше світла на поняття «сенсу життя» та його реалізації проливають бразильські дослідники. У цьому контексті вони згадують, вже зазначену у попередніх розділах, позицію В. Франкла щодо життя. Вони пишуть, що реалізація сенсу життя немає стосунку до того, «що життя може дати нам», а, скоріше, стосується питання про те, «що ми маємо дати життю» (Cadena & Castañon, 2020, p. 118).

Отже, розкриття сенсу власного життя, за В. Франклом, полягає у дослідженні себе, аби віднайти те унікальне, що тільки ми можемо дати життю. Це співпадає з визначенням поняття «сенсу» в логотерапевтичній теорії Д. Гуттманом, який пише, що «сенси це завжди внутрішня подорож, внутрішній пошук» та наголошує на тому, що ця ідея була взята В. Франклом з філософії Ф. Ніцше та його ставлення щодо людської поведінки (Guttman, 2008, p. 61). Таким чином, одним з практичних аспектів розкриття сенсу життя, на ряду з вже встановленими роботою, любов'ю та стражданням, може бути самодослідження чи інтроверсія.

Аналізуючи поняття сенсу в логотерапії, варто звернутися й до поняття «над-сенсу» (super-meaning). Пояснюючи це поняття, В. Франкл пише, що «над-сенси» є вищим сенсом, який обов'язково перевершує обмежені інтелектуальні можливості людини (Frankl, 1959, p. 52). Критикуючи екзистенціальних філософів, він додає, що від людини вимагається не «терпіти безглуздість свого життя», а «нести свою неспроможність досягнути його безумовну наповненість сенсом у раціональних поняттях» – «логос глибший за логіку» (Frankl, 1959, p. 52), пише В. Франкл. Таким чином, австрійський вчений приходить до висновку, що «над-сенси» є неосяжним для нашого розуму, проте цей «над-сенси» є, він існує. Шлях, котрим В. Франкл прийшов до такого висновку щодо «над-сенсу», тобто, його аргументацію вже було наведено вище, зараз варто проаналізувати не умови його виникнення, а саме поняття.

Ч. Діксон пише, що В. Франкл бачить зв'язок між індивідуальним сенсом та вищим сенсом або «над-сенсом» (Dickson, 1975, p. 210). Дослідник зазначає, що В. Франкл підтримує Кантівський постулат розуму, який стверджує що «наші розуми вимагають його існування» (над-сенсу); «в той самий час, він є незбагненим для нашого розуму» (Dickson, 1975, p. 210). Таким чином, В. Франкл розуміє під «над-сенсом» сенс вищого порядку, який ми, будучи обмеженими істотами, не можемо збагнути, проте він не є чимось сутнісно інакшим від сенсів людських. Франкловий порядок сенсів може нагадати ієрархію Плотіна, згідно з якою, Єдине «еманує» (витікає) в Розум, який, в свою чергу, еманує в Душу, проте від «переливання» одного в інше, першого не стає менше. За аналогією, з ієрархічної точки зору, можна співвіднести поняття «над-сенсу» з поняттям «Єдиного», адже вони є витокom наступних та є незбагненими людиною. «Над-сенс» еманує в «сенс життя», так само як Єдине еманує в Розум, тоді як «сенс життя» зберігає у собі стільки ж від «над-сенсу», скільки у собі зберігає частка від цілого. Нарешті, «сенс життя» еманує в «сенс ситуації», так само як й Розум в Душу. Можна припустити, що схоплення сенсу ситуації є найпростішим (в практичному сенсі) через те, що це схоплення перебуває на найнижчому щаблі в «ієрархії сенсів».

Поняття сенсу у логотерапії є центральним саме тому, що воно складає ядро теорії. Тобто, усі інші елементи теорії вибудовуються як наслідок виведення категорії сенсу на передній план. Саме через спеціальне розуміння сенсів, наприклад, через їх унікальність, В. Франкл постулює логотерапевтичне бачення людини. Так, для людини боротьба за життя, відбувається тоді, коли в цьому людина бачить сенс. В. Франкл веде мову про конкретну особисту місію, сенс існування якої може бути реалізованим однією конкретною людиною (Frankl, 1995, p. 17). З цього логічно випливає, що кожна людина є автентичною та унікальною, адже кожна людина може реалізувати конкретні автентичні сенси. Таким чином, логотерапевтична теорія постає цілісною, адже її постулати розробляються не окремо, а розкриваються як підсумок експлікації особливого поняття «сенсу».

В контексті аналізу логотерапевтичного поняття «сенсу», варто зазначити про вже описане вище поняття «волі до сенсу» (*der Witte zum Sinn*), яке В. Франкл визначає як основну мотивацію у житті людини (Crumbaugh, 1971, р. 376). В одній зі своїх праць В. Франкл наводить результати соціологічних досліджень, які підтверджують його визначення «волі до сенсу».

Він представляє результати опитування громадської думки у Франції, які свідчать про те, що 89 відсотків опитаних погодились з тим, що людині потрібно «щось», заради чого жити. Більше того, 61 відсоток громадян визнали, що в їх житті було щось чи хтось, заради чого чи кого вони готові були б померти. Мислитель пише, що опитування, яке він провів у Відні серед своїх пацієнтів та персоналу лікарні продемонструвало майже ті самі результати (Frankl, 1959, р. 44). Він також наводить результати іншого статистичного опитування, проведеного соціологами з Університету Джона Гопкінса, в якому взяли участь 7948 студентів з 48-ми коледжів: «На питання, що вони вважають “дуже важливим” для них зараз, 16 відсотків студентів відмітили “заробляти багато грошей”, разом з тим, 78 відсотків заявили, що їх першою ціллю було “знайти сенс свого життя”» (Frankl, 1959, р. 44). Таким чином, теоретичні засади логотерапії, а саме центральність категорії сенсу в житті людини, отримали своє підтвердження не лише за допомогою філософської та психотерапевтичної аргументації, а й на підставі соціологічних досліджень.

Спираючись на філософський аналіз вищезазначене підтверджує бельгійський дослідник Роджер Бурггрейв. Аналізуючи взаємозв'язок між волонтерством та змістовністю життя, філософ підтверджує розбіжність понять «воля до щастя» та «воля до сенсу», про що неодноразово писав В. Франкл (Burggraeve, 2015). Таким чином, він дійшов висновку, що щастя постає результатом реалізації сенсу, а не навпаки. Варто відтворити хід думок Р. Бурггрейва, аби зрозуміти його аргумент на користь первинності сенсу.

Він посилається на статтю Ніколь Ноут та Емілі Ван Даеле, яка, за словами дослідника, свідчить про те, що для волонтерів наповненість життя не є метою, вони не зацікавлені в досягненні повноцінного життя, скоріше їх мотивує дещо

інше, а повноцінність життя виявляється лише побічним ефектом їхньої більш глибокої мотивації до залучення у життя інших. Р. Бурггрейв додає, що вони «відчувають спонукання піклуватися про дітей, людей літнього віку хворих на деменцію або кожного ранку навідувати сусіда аби почитати йому газету» (Burggraeve, 2015, р. 1), що не має на меті здобуття власного щастя чи «наповненого життя».

Дослідник пояснює феномен щасливих волонтерів, звертаючись до В. Франкла. Він зазначає, що, за В. Франклом, щастя постає побічним ефектом пошуку «сенсу поза суб'єктом» (Burggraeve, 2015, р. 2). Тобто, воно виникає спонтанно, автоматично, коли втілюється певний сенс. В контексті дискурсу щодо наповненості життя, дослідник згадує й про протилежний стан, а саме про «екзистенціальний вакуум», що виявляється як втрата сенсу. Р. Бурггрейв зазначає, що люди, котрі опинилися в такій «екзистенціальній пустоті» починають несамовито шукати інструменти для заповнення беззмістовності свого існування або для відстрочення такого стану (Burggraeve, 2015, р. 2). Дослідник пише, що ці форми компенсації можуть являти собою форми невротичного прагнення до насолоди та влади та, що такий «короткий шлях» до щастя, який намагається оминати «обхідний шлях» та «тягар» пошуку сенсу, є глухим кутом (Burggraeve, 2015, р. 2).

Праця Р. Бурггрейва не тільки «посилює» логотерапевтичне поняття «волі до сенсу», а й унаочнює його альтернативність до концептів «волі до задоволення» З. Фрейда та «волі до влади» А. Адлера. Таким чином, В. Франкл розглядає основоположні для Першої та Другої Віденської шкіл потяги до влади та задоволень, як вияви так званих «ноогенних неврозів». Варто пояснити, що це такі неврози, які виникають не з психологічного, а з «ноологічного» (від грецького слова νοῦς) виміру людського існування (Frankl, 1959, р. 45). Такі неврози В. Франкл пов'язує з неспроможністю хворого знайти сенс та почуття відповідальності в своєму існуванні (Allport, 1959, р. 2).

У цьому контексті варто зазначити про кореляцію між так званою «Моральною кризою» (докладніше про Моральну кризу див. Edel, 1978; Fisher,

1990; Wan, 2009; Sandin & Wester, 2009) та втіленням сенсу людьми, про що пише Д. Леонтьєв, актуалізуючи праці В. Франкла. Він стверджує, що «Моральна криза» – це відчуття великою кількістю людей беззмістовності того життя, яке їм доводиться вести, нерідко без можливості якого-небудь реального вибору та неможливість знайти в ньому позитивний сенс через руйнування старих цінностей та традицій, дискредитації «нових» та відсутності культури світоглядної рефлексії, яка дозволила б прийти до унікального сенсу власним та неповторним шляхом (Леонтьєв, 1990, с. 5). Таким чином, дослідник навіть пояснює «соціальні патології» (розгул злочинності, поширення алкоголізму та наркоманії, самогубства), як він їх називає, обмеженнями в зовнішніх, об'єктивних, внутрішніх та особистісних можливостях (Леонтьєв, 1990, с. 6). Тобто, на думку дослідника, такого активного розвитку «соціальних патологій» та «Моральної кризи» можливо було б уникнути, якщо б люди могли брати на себе відповідальність за реалізацію сенсу свого життя. Так, Д. Леонтьєв наголошує на безумовній актуальності логотерапевтичних напрацювань В. Франкла, які пропонують розв'язання вищезгаданих проблем шляхом надання теоретико-методологічної та практичної бази для відкриття особистісних сенсів кожною людиною. Роздуми Д. Леонтьєва узгоджуються з висновками до яких дійшов інший дослідник, який зазначає, що набуття сенсу сприяє розвитку людини (DuBose, 2020, p. 521).

Резюмуючи сказане вище, варто зазначити, що категорія «сенсу» в логотерапевтичній теорії має свої унікальні конотації. По-перше, вона виникає на основі грецького слова «логос» (λόγος), яке й покладено в назву теорії. З-поміж різних варіантів трактування грецького слова В. Франкл зупиняється на двох, ототожнюючи логос з духовністю та, насамперед, сенсом.

На думку В. Франкла, сенс спрямовує хід буття. Мислитель доводить, що сенси як такі не можна назвати відносними. Їх відносність полягає лише в тому, що вони стосуються конкретної людини яка перебуває в особливій ситуації. Сам В. Франкл пише, що надає перевагу тлумаченню сенсів як «унікальних» а не «відносних» утворень (Frankl, 2014, p. 45).

Окрім «унікальності» сенсам також притаманна «об'єктивність», або, користуючись термінологією В. Франкла, – «транссуб'єктивність». Логотерапія вважає реальність та існуючі в ній сенси об'єктивними, тоді як суб'єктивною є лише перспектива кожної окремої людини. Таким чином, мислитель вважає, що кожній життєвій ситуації кожної окремої людини притаманний певний сенс, який вона може вхопити, проте людина не може «наділяти» ситуацію сенсом. У цьому контексті, В. Франкл неодноразово підкреслює, що логотерапія не роздає приписів, а лише спонукає людину до самостійного відкриття унікальних ситуативних сенсів та сенсу власного життя.

З поняттям «сенсу» нерозривно пов'язані два інших логотерапевтичних поняття, а саме поняття цінностей та совісті. Цінності постають важливими, адже визначаються як «сенси, котрі поділяються великою кількістю людей протягом історії» (Frankl, 2014, р. 46), тоді як совість виступає основним інструментом для схоплення та реалізації унікальних сенсів шляхом піддавання цінностей перевірці. В. Франкл визначає її як «інтуїтивну здатність людини знаходити сенс ситуації» (Frankl, 2014, р. 51). Важливим в контексті совісті є те, що вона не гарантує «істинності» обраних сенсів, таким чином, людина ніколи не знає чи істинним є сенс, який вона прийняла для себе.

Сенси про які йдеться мислителю можна умовно поділити на три основні категорії: сенс ситуації, сенс життя та над-сенс. Припускається, що їх можна ієрархічно розставити так, що сенс ситуації буде на най-нижчому щаблі, а над-сенс на вищому. Таким чином, практично найлегшим виявляється схоплення ситуаційного сенсу, тоді як над-сенс не може бути збагнений внаслідок обмеженості інтелектуальних можливостей людини.

Через виведення категорії сенсу у центр власної теорії, В. Франкл створює концепцію «волі до сенсу», яка вбачає пошук сенсу власного існування основною мотивацією людини, на противагу концепціям «волі до задоволення» та «волі до влади». Ця логотерапевтична концепція, за даними В. Франкла, підтверджується соціологічними дослідженнями.

Наостанок, варто зазначити про причинно-наслідковий зв'язок побудови логотерапії. Розміщення категорії «сенсу» в центр даної теорії є первинним, тоді як усі інші її елементи, наприклад логотерапевтичне бачення людини, визначення її мотивації та ін., постають результатами такого розміщення.

ВИСНОВКИ

Таким чином, нам вдалося з'ясувати, що історичні передумови виникнення логотерапії варто розділити на три групи – інтелектуальні, філософські та особистісні. Серед інтелектуальних передумов, насамперед, постають екзистенціальні настрої ХХ-го століття, особистісні інтелектуальні спрямування В. Франкла та його взаємодія з ключовими фігурами тогочасної психотерапії. Попри початок інтелектуального шляху В. Франкла з психоаналізу З. Фрейда та індивідуальної психології Адлера, логотерапії вдається ствердитися як автентична та революційна теорія. Під філософськими передумовами передбачається наявність впливу на логотерапію філософії М. Шелера та представників екзистенціального філософського напрямку.

Встановлено, що базовою передумовою виникнення логотерапії є досвід перебування В. Франкла в концентраційних таборах, що дало мислителю змогу впевнитися в деструктивній природі нігілізму та на практиці підтвердити свої теоретичні напрацювання.

Виявлено, що теоретико-методологічні аспекти «логотерапії» базуються на протистоянні нігілізму, редукціонізму та психологізму. Логотерапія, виходячи за межі існуючих психотерапевтичних теорій шляхом реабілітації духовного аспекту людини, доповнює та збагачує психотерапевтичну науку. Методи логотерапії сприяють розкриттю людиною власних сенсів та їх актуалізації, завдяки усвідомленню та втіленню унікальних особистісних цінностей, що, в результаті, веде до наповненого та щасливого життя.

Показано, що в центрі логотерапевтичної теорії лежить ствердження щодо прагнення людини до особистісного та всесвітнього сенсу. Це зумовлює антропологічний аспект теорії, яка розглядає людину як цілісну та унікальну істоту, яка наділена свідомістю, відповідальністю та набором особистісних цінностей, що мають бути втілені задля наближення до відкриття сенсу власного життя. Схопленню цього сенсу може посприяти робота, любов та страждання, проте, вони не є необхідними для наближення до змістовного життя.

З'ясовано, що логотерапія розглядається не тільки як психотерапевтична теорія, вона може бути застосована до людей, які не страждають на психічні захворювання, що виводить її за межі психотерапії та наближає до філософії. Філософська логотерапевтична теорія має спільні риси з філософією представників екзистенціалізму, феноменології та ідеалізму. Користуючись умовним розподілом представників екзистенціального філософського напрямку, логотерапію можна розглядати як більш наближену до філософських ідей представників релігійного екзистенціалізму, зокрема К. Ясперса, проте також існує наявність зв'язку логотерапії з ідеями представників атеїстичного екзистенціалізму, зокрема А. Камю. Тоді як В. Франкл і К. Ясперс поділяють уявлення щодо визначального антропологічного місця свободи, з А. Камю мислителя поєднують мотиви щодо сенсу страждання.

Розкрито, що всупереч активному цитуванню В. Франклом М. Гайдеггера, спорідненість їхніх ідей має спірний характер, хоча вони й поділяють певні погляди щодо людини. Висувається припущення, що В. Франкл з повагою ставиться до поглядів М. Гайдеггера, зважаючи на їхні хороші стосунки, проте не сповідує їх.

Доведено, що логотерапія виявляється найбільш пов'язаною з феноменологією й аксіологією М. Шелера. Логотерапія успадковує Шелерові поняття та його концепцію ієрархії цінностей, перекладаючи центральність духовного виміру людини на логотерапевтичну теорію. Також, В. Франкл поділяє Шелерову антропологію та, відповідно, бачить людину як неподільну психо-фізичну та духовну істоту, що збігається з деякими уявленнями Платона про людину.

Показано, що філософські особливості поняття «сенсу» в працях В. Франкла варто розглядати через логотерапевтичне означення логосу, який в даній теорії набуває таких конотацій як «духовність» і «сенси», де останні в логотерапевтичному розумінні є не відносними, а унікальними. Їх не можна назвати суб'єктивними – вони є об'єктивними або трансуб'єктивними. Трансуб'єктивність сенсів полягає в схопленні їх автентичними особистостями,

що й робить сенси унікальними. З точки зору логотерапії, кожній життєвій ситуації кожної окремої людини притаманний певний сенс, який вона може вхопити, проте людина не може «наділяти» ситуацію сенсом.

Виявлено, що в логотерапії поряд з сенсами знаходяться такі поняття як цінності та совість. Перші є певним різновидом сенсів, котрі поділяються великою кількістю людей, тоді як совість виступає основним інструментом для схоплення та реалізації унікальних сенсів шляхом піддавання цінностей перевірці. Совість також називається «органом сенсу», проте вона, будучи людською, не гарантує «істинності» обраних людиною сенсів. Основні логотерапевтичні сенси поділяються на «сенс ситуації», «сенс життя» та «над-сенс». Висувається припущення щодо їх ієрархічного розташування: «сенс ситуації» є найнижчим з усіх сенсів, тоді як «над-сенс» – найвищим. В такому разі, практично найлегшим виявляється схоплення ситуаційного сенсу, тоді як над-сенс не може бути збагнений внаслідок обмеженості інтелектуальних можливостей людини.

Розкрито значення концепту «волі до сенсу» для логотерапії, оскільки «воля до сенсу» постає основною мотивацією людини, на протигагу концептам «волі до задоволення» та «волі до влади», що й підтверджується соціологічними дослідженнями.

Встановлено, що побудова логотерапії базується на розміщенні категорії «сенсу» в центр філософської теорії, тоді як усі інші її елементи, наприклад логотерапевтичне бачення людини та визначення її мотивації, постають результатами такого розміщення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Виттельс, Ф. (1925). *Фрейд. Его личность, учение и школа*. ГИЗ.
- Волошинов, В. Н. (1927). *Фрейдизм. Критический очерк*. ГИЗ.
- Гайденко, П. П. (2001). Екзистенціалізм. В *Философский словарь* (С. 678–679). Республика.
- Гончарова, І. (2007). Міф і логос. *Сіверянський літопис*.
- Горкуша, О. (2004). Роль концепта Логос в загальнохристиянській парадигмі. *Українське релігієзнавство*, 39-47.
- Григорьева, Т. П. (1992). *Дао и логос*. Библиотека Фонда содействия развитию психической культуры.
- Запорожченко, О. (2020). Екзистенціальні виміри логотерапії В. Франкла. В *Сучасна психологія: проблеми та перспективи* (С. 77–80). Ізмаїл: РВВ ІДГУ.
- Касьяненко, А.В. (2020) *Людина у пошуках смислів або самоактуалізація людини в сучасних умовах*. Етико-естетична традиція у вітчизняній культурі.
- Кравченко, К. (2018). В пошуках сенсу життя: проблема самопізнання (за теорією Віктора Франкла). В *Втрата і знаходження сенсу в бутті людини: можливості психоаналізу, арт-терапії і філософської публіцистики* (С. 110–112). Інтерсервіс.
- Леонтьев, Д. А. (1990). Виктор Франкл в борьбе за смысл. Вступительная статья. В *Человек в поисках смысла* (С. 5–22). Прогресс.
- Леонтьев, Д. А. (2005). «Случай» Виктора Франкла. Психологический журнал. № 2.
- Лэнгле, А. (2011). *Виктор Франкл. Портрет*. РОССПЭН.
- Лэнгле, А. (2001). Экзистенциальный анализ – найти согласие с жизнью. *Московский Психотерапевтический Журнал*, 5–23.
- Москалець, В. (2011). Смысл життя, свобода та відповідальність особистості у вченні Віктора Еміля Франкла. *Психологія особистості*. №1, 86–98.
- Москаль, Ю. (2005). Віктор Франкл (1905–1997). *Психологія і Суспільство*, 2, 157–158.

Осипова, Е. Б. (2013). *Учить тому, каков есть сам: Виктор Франкл – основатель концепции логотерапии.*

Підгорна, К. К. (2014). *Логотерапія В. Франкла як протиставлення демотивації.* 400.

Платонов, О. (2005). Проблема формування духовного світу особистості в сучасних філософських концепціях. *Гуманізація Навчально-Виховного Процесу: Збірник Наукових Праць., XXVIII*, 130–133.

Рейснер, М. А. (1925). Фрейдизм и буржуазная идеология. В *Фрейд. Его личность, учение и школа* (С. 5–36). ГИЗ.

Рощин, Д. Г. (2010). Категорія «смысл життя особистості» в системі суміжних понять гуманітарних наук. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* – С. 94-98.

Савицька, В. А. (2015). *Підкорення законам та принципам життєвих обставин. Сказати життю “Так!”, у будь-якому випадку.* Етико-естетична традиція у вітчизняній культурі.

Сартр, Ж. П. (1989). *Экзистенциализм—это гуманизм.* Сумерки богов.

Сафонік, Л. (2013). *Екзистенційна фрустрація як криза ціннісних орієнтирів людини та втрата сенсу життя у філософії ХХ ст.* Львівський національний університет імені Івана Франка.

Сепетий, Д.П. (2012). Імператив самореалізації у сучасній філософії та психології. В *Гуманітарний вісник ЗДІА* (С. 250–263). ЗДІА.

Тощенко, Ж. Т. (2016). Смыслы как ключевая, качественная и сущностная характеристика жизненного мира. *Социологические Исследования*, 3, 52–64.

Цимбал, В. В. (2018). Потреба в пошуку сенсу життя. В *Формування особистості як чинник розвитку громадянського суспільства в Україні: філософські, історичні, психологічні аспекти : Матеріали науково-практичних заходів: тези доповідей* (С. 27–29). ДДУВС.

Чаплук, Я. В. & Чуйко, Г. В. (2017). Сенс життя як орієнтир на життєвому шляху людини. *Психологічний часопис.* (1), 100-111.

Яременко, В. (2018). Занежаяний і зневажений Логос. *Слово і Час.*

Яроченко, Я. В. (2019). *Смисл життя як духовна потреба людини*. Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова.

Яковенко, А. В. (2011). Умовності кордонів універсальних смислів. В *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка* (№ 12, С. 116–120). ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».

Ясперс, К. (1991). *Философская вера*. В *Смысл и назначение истории* (С. 420–509).

Abrami, L.M. (2016). The Importance of Meaning in Positive Psychology and Logotherapy. In *Logotherapy and Existential Analysis: Proceedings of the Viktor Frankl Institute Vienna* (Vol. 1, pp. 277–290). Springer.

Adler, H. G. (2017). *Theresienstadt 1941–1945: The Face of a Coerced Community*. Cambridge University Press.

Allport, G.W. (1959). Preface. In *Man's Search for Meaning. An Introduction to Logotherapy (4th ed.)*. Beacon Press.

Baxter, I. (2015). *Nazi Concentration Camp Commandants 1933–1945 (Images of War)*. Pen and Sword Military.

Boeree, C. G. (2006). *Viktor Frankl. Personality Theories*. Psychology Department Shippensburg University.

Bronk, K.C. (2016). Measuring Purpose. In *Logotherapy and Existential Analysis: Proceedings of the Viktor Frankl Institute Vienna* (Vol. 1, pp. 277–290). Springer.

Brouwers, A. & Tomic, W. (2016) Factorial Structure of Längle's Existence Scale. In *Logotherapy and Existential Analysis: Proceedings of the Viktor Frankl Institute Vienna* (Vol. 1, pp. 277–290). Springer.

Burggraeve, R. (2015). Volunteering and Ethical Meaningfulness. *Foundations of Science*, 21(2), 301–304.

Cadena, N. B. & Castañon, G. A. (2020). *Schelerian fundamentals of logotherapy*. PHS.

Colledge R. (2002). *Mastering Counselling Theory*. Palgrave Master Series.

Costello, S.J. (2015). The Spirit of Logotherapy. *Religions*, 7(1).

Costello S.J. (2016). Towards a Tri-Dimensional Model of Happiness: A Logo-Philosophical Perspective. In *Logotherapy and Existential Analysis: Proceedings of the Viktor Frankl Institute Vienna* (Vol. 1, pp. 343–363). Springer.

Crumbaugh, J. C. (1971). Frankl's logotherapy: A new orientation in counseling. *Journal of Religion & Health*, 10(4), 373–386.

Crumbaugh, J. (1979). Logotherapy as a Bridge Between Religion and Psychotherapy. *Journal of Religion and Health*, 18(3), 188-191.

Cyrous, S. (2020). Sabeanism. In *Encyclopedia of Psychology and Religion*. Springer, Cham.

Dickson, C. (1975). Logotherapy as a pastoral tool. *Journal of Religion & Health*, 14(3).

DuBose, T. (2020). Lived theology. In *Encyclopedia of Psychology and Religion*. Springer, Cham.

DuBose, T. (2020). Purpose in Life. In *Encyclopedia of Psychology and Religion*. Springer, Cham.

Duma, V. & Lichtenberger, H. (2017). *Remembering Red Vienna*. Retrieved from www.jacobinmag.com/2017/02/red-vienna-austria-housing-urban-planning/.

Edel, A. (1978). Toward an analytic method for dealing with moral change. *The Journal of Value Inquiry*, 12(2), 81–99.

Ennis, M. W. (2020). Predestination. In *Encyclopedia of Psychology and Religion*. Springer, Cham.

Fabry, J. (1975). Logotherapy and Eastern Religions. *Journal of Religion and Health*, 14(4), 271-276.

Fisher, D. (1990). Crisis moral communities: An essay in moral philosophy. *The Journal of Value Inquiry*, 24(1), 17–30.

Frankl, V. E. (2005). Freude, Schöner Götterfunken. . . In *Frühe Schriften 1923 - 1942* (p. 23). Maudrich Verlag.

Frankl V.E. (1953). Logos and Existence in Psychotherapy. *American Journal of Psychotherapy* (vol 7).

- Frankl, V. E. (1985). Logos, paradox and the search for meaning. In M. J. Mahoney & A. Freeman (Eds.), *Cognition and psychotherapy* (pp. 259–275). New York, NY: Plenum Press.
- Frankl, V. E. (1962). Logotherapy and the challenge of suffering. *Pastoral Psychology*, 13(5), 25–28.
- Frankl, V. E. (2000). *Man's Search for Ultimate Meaning*. MJF Books.
- Frankl, V. E. (1925). Psychotherapie und Weltanschauung. – *Internationale Zeitschrift für Individual psychologie*, no. 3, 250–252.
- Frankl, V. E. (1962). Psychiatry and man's quest for meaning. *Journal of Religion and Health*, 1(2), 93–103.
- Frankl, V. E. (1955). The concept of man in psychotherapy. *Pastoral Psychology*, 6(8), 16–26.
- Frankl, V. E. (1980). *The Doctor and the Soul. From psychotherapy to logotherapy*. Vintage books.
- Frankl, V. E. (1959). *Man's Search for Meaning. An Introduction to Logotherapy (4th ed.)*. Beacon Press.
- Frankl, V. E. (1985). *The Unconscious God*. Touchstone.
- Frankl, V. E. (2014). *The Will to Meaning: Foundations and Applications of Logotherapy* (Expanded ed.).
- Frankl, V.E. (1945). Two Letters after the Liberation from the last Concentration Camp, Türkheim (Dachau Complex). In *Logotherapy and Existential Analysis: Proceedings of the Viktor Frankl Institute Vienna* (Vol. 1, pp. 277–290). Springer.
- Frankl, V. E. (1997). *Viktor Frankl—Recollections: An Autobiography*. Insight Books, Plenum Press.
- Frankl, V.E. (1966). Questions and Answers, June, 30, 1966. In *Logotherapy and Existential Analysis: Proceedings of the Viktor Frankl Institute Vienna* (Vol. 1, pp. 277–290). Springer.
- Frankl, V. E. (1924). Zur mimischen Bejahung und Verneinung. In *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, no. 10, 437–438.

García-Alandete, J., Martínez, E.R., Nohales, P.S., Valero, G.B & Lozano, B.S. (2016). The Structural Validity and Internal Consistency of a Spanish Version of the Purpose in Life Test. In *Logotherapy and Existential Analysis: Proceedings of the Viktor Frankl Institute Vienna* (Vol. 1, pp. 277–290). Springer.

Graf, J. & Mattogno, C. (2003). *Concentration Camp Majdanek: A Historical and Technical Study*. Theses & Dissertations Press.

Guttmann, D. (2008). *Finding Meaning in Life, at Midlife and Beyond: Wisdom and Spirit from Logotherapy (Social and Psychological Issues: Challenges and Solutions)*. Praeger.

Holmes J. (2014). Man's Search for Meaning by Victor Frankl. *The British Journal of Psychiatry*, 102.

Johnson, P. E. (1968). The challenge of logotherapy. *Journal of Religion and Health*. 7(2), 122–130.

Kadi, J. & Suitner, J. (2019). *Red Vienna, 1919–1934*. The Wiley Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies, 1–5.

Kakkori, L. (2016). *Frankl and the Philosophy of Moral Growth*. Encyclopedia of Educational Philosophy and Theory. Springer.

Kaufmann, W. (1956). *Existentialism from Dostoevsky to Sartre*. Meridian Books.

Klingberg, H. (2001). *When life calls out to us: The love and lifework of Viktor and Elly Frankl*. Doubleday Books.

Klingberg H. (2020). Frankl, Viktor. In *Encyclopedia of Psychology and Religion*. Springer, Cham.

Kreitler, S. (2016). Meanings of Meaningfulness of Life. In *Logotherapy and Existential Analysis: Proceedings of the Viktor Frankl Institute Vienna* (Vol. 1, pp. 277–290). Springer.

Längle, A. (2014). From Viktor Frankl's Logotherapy to Existential Analytic psychotherapy. *European Psychotherapy*. 67-83.

Lehrer, R. (1995). *Nietzsche's Presence in Freud's Life and Thought: On the Origins of a Psychology of Dynamic Unconscious Mental Functioning (1st ed.)*. State University of New York Press.

Leontiev, D. (2016). Logotherapy Beyond Psychotherapy: Dealing with the Spiritual Dimension. In *Logotherapy and Existential Analysis: Proceedings of the Viktor Frankl Institute Vienna* (Vol. 1, pp. 277–290). Springer.

Lisagor, M. (2020). Logos. In *Encyclopedia of Psychology and Religion*. Springer, Cham.

Loewenthal, K.M. (2020). Conscience. In *Encyclopedia of Psychology and Religion*. Springer, Cham.

Pytell, T. (2020). *Viktor Frankl's Search for Meaning: An Emblematic 20th-Century Life (Making Sense of History, 23) (1st ed.)*. Berghahn Books.

Sandin, P. & Wester, M. (2009). The Moral Black Hole. *Ethical Theory and Moral Practice*, 12(3), 291–301.

Scheler, M. (1973). *Formalism in Ethics and Non-Formal Ethics of Values*. Evanston: Northwestern University Press.

Schiff, V. (2012). *The Theresienstadt Deception: The Concentration Camp the Nazis Created to Deceive the World*. Edwin Mellen Pr.

Schorske, K. (1978). *Generational Tension*. MIT Press.

Schutz, A. (1970). Max Scheler's Philosophy. In Schutz I. (eds) *Collected Papers III. Phaenomenologica (Collection Publiée sous le Patronage des Centres d'Archives-Husserl)*, vol 22. Springer.

Shantall, T. (2020). *The Life-changing Impact of Viktor Frankl's Logotherapy*. Springer.

Smith, H. (1965). *The Religions of Man*. Harper & Row.

Stankovskaya, E. B. (2014). To say “yes” to oneself: existential-analytical perspective on autonomy. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*, 11 (4), 136–145.

Thir, M. & Batthyány, A. (2016). The State of Empirical Research on Logotherapy and Existential Analysis. In *Logotherapy and Existential Analysis: Proceedings of the Viktor Frankl Institute Vienna* (Vol. 1, pp. 277–290). Springer.

Wan, J. (2009). Ethics and ethicists in the modern context. *Frontiers of Philosophy in China*, 4(2), 227–237.

Weisskopf-Joelson, E. (1958). Acta Psychotherapeutica, Psychosomatica Et Orthopaedagogica. In Batthyány A. (eds) *Logotherapy and Existential Analysis. Logotherapy and Existential Analysis: Proceedings of the Viktor Frankl Institute Vienna, vol 1*, 6(3), 193-204. Springer.

Williams, T. D. & Bengtsson, J. O. (2020). *Personalism*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/personalism/>.

Zachary, D. & Steinbock, A. (2019). *Max Scheler*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/scheler/>.